

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R93:1979

**Segregation vid
bostadsförnyelse**

Sanering 1977

**Stefan Lundberg
Ingvar Ström**

Byggforskningen

R93:1979

SEGREGATION VID BOSTADSFÖRNYELSE

Sanering 1977

Stefan Lundberg
Ingvar Ström

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 770910-5
från Statens råd för byggnadsforskning till Avd. för
regional planering, KTH, Stockholm.

STEFAN LUNDBERG
INGVAR STRÖM
BYGGNADSFORSKNINGEN
VÄTTERGÅRDEN 1
S-141 86
TELEFON 734200
TELEFAX 734200
FAX 734200
E-POST: info@byggnadsforskningen.se

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R93:1979

ISBN 91-540-3080-3
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1979 955427

INNEHÅLL

INLEDNING	5
SANERINGENS BAKGRUND	7
SEGREGATION	15
FASTIGHETERNA - EN BESKRIVNING	27
DEN SOCIALA STRUKTUREN	41
SOCIALGRUPPERNAS FLYTTNINGSPROCESS	45
HUSHÅLLSSTRUKTUREN.	49
SANERINGSPROCESSEN	61
ALLSIDIG BEFOLKNINGSSAMMANSÄTTNING	65
SAMMANFATTNING	73
BILAGA 1. Metoder och felkällor	81
BILAGA 2. Tabeller	87

Inledning

Detta projekt som är finansierat av Byggforskningsrådet, kan ses som en fortsättning på det examensarbete vi utförde vid KTH våren 1977.

Vi undersökte då hur socialgrupps- och hushållsstrukturen hade förändrats genom sanering som skedde mellan 1971 och 1974. Den kritik vi fick då grundade sig framför allt på att de undersökta fallen var gamla och därmed representerade en förgången tid. Man sa att det hänt så mycket sedan dess och att det hela inte alls var så illa för det som sanerats efter 1975. Vi tyckte själva att det på många punkter fanns anledning att fråga sig hur nya lagar och lånevillkor förändrat effekten av saneringen. Vi ville därför klarlägga om kritiken var riktig och om alltså de förändrade förutsättningarna (däri ingår kommunens krav på lägenhetssammansättningen efter sanering -som åter ändrats, lånevillkor som alltid kommer att ändras, det nya hyresgästinflytandet, kommunens skyldighet att upprätta saneringsplaner och så vidare) var avgörande för de strukturella förändringar vi kunnat se.

Medan vi planerade projektet dök det upp en ny undersökning från Stockholms socialförvaltning som i många avseenden visade samma resultat som vi fått i vårt examensarbete, men som behandlade saneringen färdigställd 1975. Även den undersökningen blev kritiserad för att vara passé av ungefär samma skäl som vi fått höra tidigare.

Vi kan alltså vänta oss att man kommer att beskylla även denna undersökning för att vara för gammal men vi tycker att en sådan kritik i detta fall vore oriktig och utan konstruktivt värde. De fastigheter vi beskriver är färdigställda någon gång under 1977. En mycket viktig faktor vid bedömningen av resultaten utgör det faktum att lägenhetssammansättningskravet som man från kommunalt håll hävdade skulle vara nyckeln till en förändring mot en "allsidig" befolkningsstruktur, för detta fastighetsbestånd hade uppnåtts. Även hyresgästinflytandet har varit i full gång när det gäller handläggningen av de undersökta fastigheterna. Vi sitter alltså med facit till vad man kunde uppnå med dessa

medel i vår hand idag, och de undersökta fastigheterna skiljer sig därmed på viktiga punkter från tidigare undersökta fastigheter.

Några revolutionerande förändringar för saneringens villkor kan man idag inte uppvisa. Energilånen innebär egentligen inte ökade lånemöjligheter, eftersom låneunderlag och pantvärden reduceras med ett belopp som motsvarar energidelen.

De förändrade villkoren för lägenhetssammansättningen kommer med all sannolikhet inte att förändra utfallet av kommande saneringar utan det kommer möjligen att leda till en bättre anpassning till hushållsstrukturen. Det vill säga till efterfrågan.

En fråga som vi tvingats lämna obesvarad är hur hyresnivån egentligen spelar in i strukturförändringarna och det vore önskvärt att detta blev klarlagt genom en empirisk studie. För övrigt så skulle den här typen av undersökningar kunna genomföras betydligt snabbare och enklare, om kommunen tog tillvara möjligheten att behandla all den typ av statistik som ingår i denna undersökning via ADB. Råmaterialet finns redan i maskinella system så det är alltså bara en fråga om att skaffa sig tillgång till och använda materialet. Man skulle då kunna känna saneringen på "pulsen" och snabbt få fram effekten av insatta åtgärder.

För den kritiskt granskande eller specialintresserade finns en tabellbilaga i slutet av rapporten.

I Stockholm i april månad

Stefan Lundberg

Ingvar Ström

Saneringens bakgrund

Under slutet av 40-talet gjordes en utredning som har haft och fortfarande har betydelse för de saneringsplaner som upprättats och upprättas. Det var den Bostadssociala utredningen vars andra slutbetänkande kom 1947.¹⁾ Utredningen tillsattes för att utreda behovet av en sanering av stadssamhällenas bebyggelse och för att föreslå åtgärder.

Utredningen ansåg att en av de mest angelägna uppgifterna för den framtida bostadspolitiken var att höja främst barnfamiljernas utrymmesstandard.

Saneringen skulle inte bara ses som en fråga om att ersätta äldre bristfälliga lägenheter med nya moderna, utan det var lika mycket en fråga om att ersätta äldre planlös bebyggelse med en funktionell bebyggelse. Saneringen borde reglera bebyggelsen i överensstämmelse med modern tids sociala fodringar och teknisk standard. Om inte stat och kommun, på olika sätt, ingrep och reglerade saneringsverksamheten kunde man förvänta sig en självsanering som visserligen kunde medföra en byggteknisk upprustning, men som skulle konservera undermåliga stadsplaner. Utredningen ansåg dock att ombyggnad i inte oväsentlig utsträckning inte bara var tekniskt genomförbar utan även, på lång sikt, kunde bli ekonomiskt fördelaktig. Den förhärskande planeringsideologin var under denna tid, både av estetiska och hygieniska skäl starkt kritisk mot den "förtätade" stenstaden. Det ansågs därför att den gamla bebyggelsen i till exempel Stockholms innerstad borde rivas och ersättas av en ny luftigare bebyggelse.

Man föreslog i utredningen att kommuner skulle genomföra saneringsundersökningar och saneringsplaner som sen skulle skickas till det centrala bostadspolitiska organet. Undersökningen skulle innehålla en inventering av den saneringsmogna bebyggelsen och en avgränsning av saneringsområden. För dessa saneringsområden kunde en tidsföljd för deras sanering anges. Områdena skulle indelas i saneringsenheter och för varje enhet kunde man göra en ekonomisk kalkyl som utvisade det ekonomiska utfallet av en sanering. De saneringsförluster som man väntade sig, föreslog utredningen att kommun och stat skulle stå för genom ett sk tomtkostnadsbidrag.

---

1) Bostadssociala utredningen SOU 1947:26

Bland andra näringslivets bostadsbyggnadsdelegation reagerade mot bostadssociala utredningens uppfattning att saneringen skulle behöva ske med förluster som skulle täckas med allmänna medel. Man visade med olika exempel att ett fullt utnyttjande av den tillåtna exploateringsgraden kunde ge en ekonomiskt lönsam sanering¹⁾.

Bostadssociala utredningens grundinställning var att bostäderna skulle uppfylla moderna sociala krav och inte byggas enbart för vinnings skull, så som man menade att bostäderna hade producerats under artonhundratalet i samband med industrialismens framväxt. Ett absolut krav som man ställde upp var att bostäderna skulle ha tillgång till sol, ljus och luft.

Utredningen kom aldrig att behandlas av riksdagen och ett skäl var att ett skärpt finansiellt läge inte medgav investeringar i bostäder och inte heller fanns möjligheter att ge saneringssubventioner. Efterfrågan av bostäder i tätorterna ökade samtidigt snabbare än man hade väntat sig och bostadsbristen blev värre.

Den bostadssociala utredningen hade förutspått att bostadsbristen skulle vara bortbyggd i slutet av 40-talet och saneringen påbörjad någon gång under 1950 eller 51. Man hade tänkt sig att en igångsättning av saneringen också kunde förhindra att en överkapacitetskris infann sig.

Det blev alltså istället så att bostadsbristen förvärrades och att en organiserad sanering sköts mot framtiden.

I början av 50-talet konstaterade Stockholms kommun²⁾ att saneringen av innerstaden visserligen var nödvändig, men att resurserna ändå borde satsas på nyproduktion fram till 60-talet då man räknade med att stadens tillgängliga exploateringsområden skulle bli i huvudsak fullbyggda. Inte förrän efter denna nyexploatering kunde man räkna med att saneringen skulle kunna påbörjas i någon större omfattning. Det rådde dessutom bostadsbrist vilket gjorde att man inte kunde undvara den gamla bebyggelsen. I början av 60-talet tog också Stockholms exploa-

---

1) Näringslivets bostadsbyggnadsdelegation, "Förnyelsen av våra Stadssamhällen" Sthlm. 1948.

2) Generalplan för Stockholm, Sthlm 1952. sid 165.

teringsmark slut, eller så gott som, och Stockholm försökte och lyckades köpa in mark från omgivande kommuner där man kunde fortsätta med nyexploatering och koncentrera sig på att göra sin del av det s k "en miljonprogrammet" som drogs igång vid samma tidpunkt. Saneringen kom alltså att ytterligare skjutas upp.

Utredningar kring saneringsfrågan togs dock efter den bostads-sociala utredningen åter upp i början av 50-talet.

1954 kom "Saneringsfrågan. Betänkande om förnyelsen av stads-samhällellenas bebyggelse." (SOU 1954:31), vilket var en produkt skapad på regeringens uppdrag av bostadsstyrelsen tillsammans med byggnadsstyrelsen. I betänkandet sa man att en genomgripande omgestaltning av den äldre stadsbebyggelsen inte ansågs vara aktuell, problemet var istället att undvika fellokalisering av nytt bostadsbyggande. Under efterkrigstiden hade en stor del av flerfamiljshusen som byggts förlagts till jungfruerlig mark. Detta hade ofta resulterat i en bebyggelse som var spridd över stora områden med en ganska lågt exploaterad kärna i mitten. Dessa områden ansågs ofta vara både otrevliga och oekonomiska. Istället borde man som en inledning till en mera genomgripande rekonstruktion av den äldre bebyggelsen i första hand främja en sådan nybyggnadsverksamhet som gav en väsentlig ökning av centralt belägna lägenheter.

Kommunens del i och ansvar för en lämplig sanering preciserades av utredningen. Bland annat ansåg man att kommunerna genom förvärv av fastigheter i områden med saneringsmogen bebyggelse skulle försöka skapa goda betingelser för en succesiv ökning av denna byggnadsverksamhet.

För att saneringen skulle kunna bli ekonomiskt godtagbar så ansåg utredningen att det var viktigt att företagen genomfördes i tillräckligt stora enheter. Kommunen borde också få möjlighet att ändra gällande tomtindelning även om inte ägaren samtyckte, om en ändring var nödvändig för ett ändamålsenligt utnyttjande av kvarteret. Något som krävde en ändring av byggnadslagen men som aldrig genomfördes.

Det fanns två skäl som talade för en sanering i stora enheter; inriktningen på en stadsplanemässig förnyelse för barnfamiljernas behov och biltrafikens krav som då hade kommit i centrum.

De bostadssociala motiven som präglade föregående decenniums, det vill säga 40-talets, inriktning mot rivningssanering och som kom till uttryck i de fundamentala kraven på sol, ljus och luft, kom att ersättas av krav på allmän rymlighet och av krav på utrymmen för parkeringsplatser och rationell dagligvaruhandel.

Tanken på att ombyggnad av lägenheter i äldre stadsbebyggelse nog både kunde ske på ett lönsamt sätt och vara motiverad med tanke på bostadsefterfrågan, framfördes 1961 av Näringslivets bostadsutredning¹⁾. Man framhöll att det var nödvändigt att kommunen upprättade saneringsplaner och bistod med väl belägna hus för tillfällig evakuering av ombyggnadsfastigheter.

Samma år kom "Sanering" vilket var en utredning som lades fram av Byggfackens industriutredning. I denna utredning konstaterades att en förändring av de gamla stadsplanerna var nödvändig för att kunna tillgodose kommande tiders krav och anspråk. Från att tidigare främst ha varit ett bostadssocialt problem hade saneringsfrågan kommit att handla om äldre stadsdelars anpassning till framtidens krav. Vid sanering måste man bland annat försöka främja samhällenas utveckling till inköpscentra för ett större område. "Vi står inför en omvandling av den centrala stadskärnans funktioner. (- -) Antingen stadsbyggarna tycker om denna utveckling eller inte måste de acceptera den. De måste till och med söka främja den."²⁾

Under början av 70-talet kom så den hitills senaste utredningen om sanering och i den betonas åter den sociala sidan av saneringsfrågan. Man uttrycker själva saken så här: "Bostadssociala utredningen formulerade för 25 år sedan en målsättning för bostadsbyggandet som i allt väsentligt utgör dagens grundval för samhällsbyggnaden."³⁾ Vad som skiljer den senaste utredningen från bostadssociala utredningen är att medlen att uppnå målen har kommit att ändrats. Man har insett att det inte går att bygga på ett sätt så att både dagens och morgondagens krav tillgodoses.

Enligt utredningen är brister i bostadsstandard och boendemiljöns kvaliteter ofta sammanhängande med sociala problem. Det

1) Näringslivets bostadsutredning, "Bygga om" del 1 1961.

2) Byggfackens Industriutredning, "Sanering" del 6 Stockholm 1961 sid 10,12.

3) Saneringsutredningens betänkande, "Sanering" SOU 1971:65 sid 44.

är sällan så att ett utplånande av en bebyggelse löser de sociala problemen som sammanhänger med den dåliga miljön. Ett alternativ till rivningssanering är då istället ombyggnad eller modernisering. Det är viktigt, framhåller utredningen, att förbättringsåtgärderna sker på ett sådant sätt att invånarna får möjlighet att bo kvar inom samma område.

Även om det ligger nära till hands att reservera innerstadsmiljöerna för småhushåll, äldre par, nygifta eller ensamstående genom att innerstadslägenheterna då kan utnyttjas utan komplicerade och dyrbara sammanslagningar så är en sådan satsning såväl orealistisk, onödig och olämplig. Vad man måste sträva efter är en allsidig befolkningsstruktur där olika hushållstyper är representerade inom ett bostadsområde. I de allra flesta fall kan man enligt utredningen skapa acceptabla familjebostäder inom kvarteret som skall saneras. "Görs sedan en gårdsanering och sanering av trafiken, liksom andra åtgärder för att förbättra barnens situation, blir det möjligt för dessa familjer att bo kvar också då barnen uppnått utelekåldern."¹⁾

Man var ~~nao~~ medveten om att den inre miljön inte ensam är avgörande för hushållsstrukturen inom ett bostadsområde.

Utredningen påpekar att inte mer än 18% av lägenheterna behöver vara avsedda för barnfamiljer för att inrymma en befolkningsstruktur som motsvarar riksgenomsnittet.

Under 50-talet saknades de resurser och den arbetskraft som behövdes för att man skulle kunna ta itu med saneringen. Det som fanns satsades i första hand på nyexploatering. När så 60-talets förändringar svepte in över staden koncentrerade man sig på att omvandla stadskärnans och regionens funktioner.

Urbaniseringsprocessen som pågick under de här "rekordåren" medförde att inflyttningen till Stockholm var stor. Det pågick samtidigt en inflyttning av arbetskraft från utlandet och båda dessa grupper fick bosätta sig i nybyggda bostadsområden som låg i Stockholms förorter. Men högkonjunkturen vände och plötsligt blev Stockholms flyttningsnetto negativt. Bostadsefterfrågan sjönk och många av de nyproducerade lägenheterna blev stående outhyrda. Folk ville inte bo de nya stora bostadsområdena som också hade hunnit få dåligt ryckte.

1) Saneringsutredningens betänkande, SOU 1971:65 sid 45

Man hade hunnit in en bit på 70-talet och det mesta av miljonprogrammet var gjort men en del av de planerade bostäderna återstod ännu att bygga. Mycket byggdes trots att det började finnas gott om outhyrda lägenheter. Anledningen till att man fortsatte att bygga var den att en avbruten produktion i många fall hade inneburit brutna kontrakt och därmed stora skadestånd. Staten gav istället lån för att täcka de hyresförluster som uppstod när lägenheterna stod tomma. Intresset att bygga nya bostäder sjönk naturligtvis, i alla fall när det gällde flerfamiljshus, och dessutom var målet uppnått; bostadsbristen var bortbyggd.

De stora byggföretagen hade redan i slutet av 60-talet givit sig ut på den utländska marknaden, men även småhusmarknaden inom landet var för många av intresse. Men en stor mängd byggnadsarbetare riskerade att bli arbetslösa genom den minskade nyproduktionen. Många mindre byggnadsföretag som hade fungerat som underentreprenörer hos de stora huvudentreprenörerna fick söka sig mot en ny marknad. Inför risken att få stor arbetslöshet bland byggnadsarbetarna och med ögohet på saneringsmarknaden som en möjlighet att skapa arbetstillfällen, införde regeringen hösten 1972 kreditförmåner och statsbidrag till 40% av lönekostnaderna vid sanering, till de kommunala och allmännyttiga bostadsföretagen. 1973 upphörde statsbidragen men istället införde man ett initialstöd som även privata fastighetsägare kunde få. 1975 släpptes hyresregleringen och istället infördes den s k bruksvärdeshyran. Det blev då intressant för fastighetsägarna att sanera eftersom en högre standard på lägenheterna möjliggjorde ett högre hyresuttag.

Ytterligare åtgärder som infördes av staten var det kommunala ansvaret för saneringens genomförande. I och med den nya saneringslagen (SFS 1973:531) gav man också kommunen vissa styrmedel för att den skulle kunna genomföra de bostadssaneringsplaner som kommunen från och med 1974 var skyldig att upprätta. Bostadssaneringslagen har två syften. För det första ger den kommun eller hyresgästorganisation vissa möjligheter att tvinga fram en upprustning av hyreshus som inte har en viss lägsta godtagbara standard. För det andra ger den hyresgästorganisation vissa möjligheter att hindra ombyggnad över den lägsta

godtagbara standarden. Denna standard är så låg att den i praktiken alltid överskrids vid en ombyggnad. För att få byggnadslov och eventuellt ett statligt bostadslån så måste fastighetsägaren visa upp ett intyg på att hyresgästföreningen inte motsätter sig ombyggnaden. Hyresgästföreningen bedömer saneringen utifrån sin uppfattning om bostadsbeståndets önskvärda standard sett ur ett långsiktigt perspektiv. De kortsiktiga intressen hyresgästerna som "drabbas" av sanering kan ha går därmed ofta stick i stäv med hyresgästföreningens långsiktiga målsättningar.

Idag går saneringen ganska trögt och målet om att sanera 5000 lägenheter per år tycks aldrig infrias. Samtidigt har de boende på olika sätt börjat att högljutt ge uttryck för sitt missnöje, inte bara med saneringen utan även med den rådande bostadssituationen. En rad ockupationer har genomförts, inte bara i Stockholm utan även i andra delar av landet.

Segregation

Ordet segregation kommer från latin och betyder enligt "Främmande ord i svenskan" avsondring eller avskiljande.

Som ordet används förknippas det först och främst med en geografisk indelning av människor, men grunden för denna indelning är inte given utan den som talar om segregation brukar ange vilken typ av segregation det rör sig om.

Segregation förknippas inte bara med en indelning av människor, på, i stort sett, vilka grunder som helst, utan även med att indelningen är något negativt. Att ordet innehåller denna värdering visar sättet det används på i till exempel officiella sammanhang. I Stockholms kommuns utlåtande och memorial 244 kan man bland annat finna följande: "Ett annat utmärkande drag för den sociala strukturen i de äldre bostadsområdena är de tendenser till social segregation som gör sig gällande i det sämre bostadsbeståndet." Av meningen framgår det att segregation betraktas som negativt.

I en följande mening blir, om tvivel ändå skulle finnas, detta helt klart. "Inriktningen på saneringsverksamheten bör --- vara att i första hand sanera det sämsta bostadsbeståndet."

Det finns alltså en klar tendens både till att använda ordet segregation med en negativ mening och med helt olika variabler som grund för segregation. Av den anledningen har vi funnit det motiverat med en lite närmare granskning av fenomenet för att när vi så småningom själva använder ordet i texten, det ~~inte~~ skall finnas alltför stort utrymme för begreppsmissuppfattning. Det följande gör inte anspråk på att vara en täckande beskrivning av de olika segregationsstudier och teorier som finns, utan får mer betraktas som en odyssé genom segregationsforskningens och segregationsteoriernas lekvatten.

När det gäller bruket av ordet segregation, finns det i princip två vägar att välja mellan. Den ena, och vanligaste, är att använda ordet tillsammans med något epitet, till exempel ras segregation, och det andra är att låta det betyda klasskillnadernas gestaltning i det fysiska rummet. Dessa två synsätt har definie-

markanvändningen. Man anser att bostadssegregationen i hög grad är en följd av planeringen av bostäder och av hur redan färdigställda områden sköts och administreras. W Form är en amerikansk företrädare för synsättet att man måste studera planeringsprocessen bakom bostadsområdena, och här i Sverige finns studien "Fallet Rosengård" som gjordes av Flemström och Ronnby med samma ansatts.

Teserna om att olika samhällsklasser har olika värderingar bygger på uppfattningen att det finns andra skillnader mellan klasserna än materiella. Men man kan svårligen tänka sig att man inom denna "skola" menar att typen av människa utgör grunden för de olika samhällsklasserna och att skillnaderna mellan de olika klassernas värderingar går att hänföra till människotyp. När marknadskrafterna bestämmer varornas pris tvingas människorna anpassa sin efterfrågan till sina resurser. Även om man finner en andelsägd lägenhet mycket tilltalande på alla sätt, så kan man inte bosätta sig i den om man inte kan betala det priset den har åsatts. Att tolka avsaknaden av resurssvaga människor i andelsägda lägenheter som ett tecken på deras ointresse för dessa lägenheter är därför en högst osäker utsaga.

Vi snuddar därmed vid de socioekologiska förklaringsmodellerna. Marknadsvärdet på marken i ett område stiger naturligtvis när en köpstark grupp efterfrågar tomter i området och för att tillgången är begränsad. Att som socialekologerna tro att marknadsmekanismerna är viktiga i segregationsprocessen, kan därför synas rimligt med den situation som råder på bostadsmarknaden. Eftersom marknadskrafterna inte får råda helt fritt inom vårt samhällssystem utan med vissa begränsningar kan man tänka sig att bosättningsmönstret på olika sätt är påverkade av planeringsapparatusens inflytande. Planeringsapparaten får visserligen inte betraktas som ett värn mot marknadskrafterna men den tvingar ändå fram en viss social anständighet inom systemet.

Oavsett teorierna om segregationens orsaker så är nivån man betraktar bosättningsmönstret på viktig att ta hänsyn till när man talar om segregation. Olika nivåer kräver olika förklaringar. Inom en region kan olika regiondelar uppvisa koncentrationer av en grupp, medan kommunerna som ingår i en viss regiondel sins

rats på följande sätt:

Definitioner. Segregation är

- 1) Olika rumslig fördelning för skilda befolkningskategoriers bosättning, särskilt uppdelningar efter sociala, ekonomiska, rasliga eller nationella kriterier. 1)
- 2) De sociala klasskillnadernas reproduktion i rummet. 2)

Det finns ett flertal olika teorier om segregationens orsaker. De flesta kommer från USA där man varit speciellt intresserade av sk rassegregation. Ulla Arnell-Gustavsson ger i sin avhandling³⁾ en kort presentation av olika "skolor" inom segregationsforskningen. Ur denna hämtar vi fritt följande;

Det talas om tre betraktelsesätt vilka kallas det ekologiska, det socio-kulturella och det politiskt-organisatoriska. E.W. Burgess kan betraktas som en klassisk socieolog som förklarar boendesegregationen med hjälp av teorier om individens rationella val, konkurrens och ekonomiska lagar. Vissa bostadsområden har fördelar framför andra och individerna strävar alla efter att bosätta sig i de bästa områdena. Bäst kommer de ekonomiskt starkaste att bo, och sämst de med svagast ekonomiska förutsättningar.

W. Firey representerar den reaktion som föregående synsätt utlöst. Det socio-kulturella betraktelsesättet vill istället betona individens sociala val. Man tror inte att en enhetlig värdeskala gäller för alla individer, utifrån vilken man skulle kunna bedöma ett bostadsområdes attraktionskraft. Olika samhällsklasser har olika värderingar säger man, och därför kan områdenas attraktionskraft variera mellan klasserna. Människan är inte bara motiverad av ekonomiska hänsyn utan också av kulturellt betingade böjelser och värderingar.

Mot dessa två vänder sig så det tredje betraktelsesättet, det politiska-organisatoriska. Vad man framför allt kritiserar är uppfattningen att det är marknadsmekanismerna som bestämmer

-
- 1) Jansson, C.G. "Stadens struktur", ur Dalhström, E. (red) Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning, Stockholm 1969 s d 305.
  - 2) Johansson, I. "Klasssamhället och segregationsproblemet", KTH Stockholm 1976 sid 7.
  - 3) Arnell-Gustavsson, U. "Om bostadssegregationens effekter" (akademisk avhandling) Uppsala 1975 sid 12.

emellan har helt olika befolkningsstrukturer. Inom kommunen kan man hitta ytterligare skillnader mellan olika kommundelar och till sist också inom ett bostadsområde.

När man talar om segregationen i ett område menar man den inre differentieringen i området. Det betyder att inom området har befolkningen bosatt sig i olika delar på ett sådant sätt att man kan utläsa en viss homogenitet med avseende på den undersökta variabeln i dessa delar av området. Ulla Arnell-Gustavsson tar som exempel i sin avhandling följande:

"Betraktas ett lågstatusområde och ett högstatusområde som två områden blir den större enheten segregerad; läggs däremot de två områdena samman utgör de tillsammans ett heterogent område och kan utgöra en del i ett större, integrerat område." 1)

När det gäller att bedömma huruvida ett område är segregerat eller inte så tvingas man först göra lämpliga avgränsningar av området. Beroende på hur man gör sina avgränsningar kan koncentrationen av en viss befolkningskategori framträda eller ej. För den här undersökningen har frågan varit på vilken nivå man skall tolka befolkningsförändringarna i en viss fastighet. Är det riktigt att enbart jämföra situationen i fastigheten före och efter sanering och därav dra slutsatser om fastigheten bidragit till segregationsprocessen eller inte? Eller skall skillnaderna ställas mot det kvarter vari fastigheten befinner sig? Och vilken segregationsprocess avses? Kan segregationsprocessen sägas bestå av enbart de förändringar i befolkningssammansättningen som sanerade lägenheter kan tänkas ge upphov till?

För innerstaden kan man tänka sig ett flertal olika områdesavgränsningar. Innerstaden är i allmän uppfattning indelad i stadsdelarna Kungsholmen, Vasastan, Södermalm, Gamla stan och Östermalm. Var och en av dessa stadsdelar har hos de flesta

---

1) Arnell-Gustavsson, U. "Om bostadssegregationens effekter" Uppsala 1975 sid 9.

samma innebörd; Östermalm är överklassens område med stora lägenheter och närhet till både city och Djurgården. Södermalm och Vasastan har varit arbetarområden och det har också Kungsholmen i viss mån varit. Kungsholmen är dock något "finare" i vissa områden, speciellt vid norr-mälarstrand. Den södra delen av staden, och kommunen, är generellt mer arbetarklass betonad än den norra delen.

Förutom stadsdelar kan man dela upp innerstaden i församlingar eller kvarter. Betraktar man ett kvarter som ett område, så får givetvis utfallet av en enda sanerad fastighet väldigt stor betydelse. Om till exempel en fastighet i ett kvarter som ligger i en församling med utpräglad lågstatus befolkning saneras, och de boende efter saneringen till övervägande del tillhör en hög socialgrupp så blir effekten i kvarteret att homogeniteten splittas och en "integration" skapas. Kvarteret kan få en s k allsidig befolkningssammansättning medan det på församlingsnivå knappt blir märkbara förändringar. Kvarteret blir integrerat och församlingen något mindre homogen. En fortsatt saneringsverksamhet i församlingen kan då leda till en allsidigare befolkningsstruktur och om saneringen sker i kvarteret, till en alltmer ensidig befolkningsstruktur. Vid en viss gräns övergår församlingen åter till en ensidig befolkningsstruktur.

Om istället befolkningen i den sanerade fastigheten är "allsidig" så blir effekten av en sanering liten i kvarteret och försumbar i församlingen. Den fortsatta saneringen ger långsammare och slutligen en allsidig befolkningssammansättning i både kvarter och församling.

Nu är det inte så att en församling helt består av halv- eller omoderna lägenheter utan det rör sig om större eller mindre andelar av dessa lägenheter i olika församlingar i innerstaden. På Söder är till exempel andelen större än vad den är på Östermalm. Saneringsverksamhetens betydelse för segregationsprocessen blir på detta sätt beroende av hur stor andel omoderna lägenheter det finns i de olika delarna av innerstaden, på Östermalm förändrar saneringen inte befolkningsstrukturen på samma sätt som den kan förändra Södermalms befolkningsstruktur. Samtidigt är det från början olika befolkningsstruktur i de olika stadsdelarna och församlingarna vilket bland annat beror av just andelen omoderna lägenheter.

Slutligen kan hela innerstaden ses som ett område. Denna avgränsning leder i praktiken till samma typ av bedömningar som ovan men segregationsstrukturer söks inom hela innerstaden istället för inom församlingarna, och det är denna avgränsning vi valt för undersökningen. För att söka eventuella trådar mellan en segregationsprocess och saneringen arbetar vi med församlingsdata, det förefaller oss inte meningsfullt att studera kvartersvisa förändringar åtminstone inte förrän en mer övergripande bild finns tillgänglig. Kvartersvisa skillnader bör vara av intresse att studera i gränser mellan olika homogena delar av området. Då kanske förklaringar fås till segregationens orsaker eftersom det i gränserna bör råda likvärdiga förhållanden i den fysiska omgivningen, såvida inte gränserna är av geografisk art.

Går man igenom en del av vad som har gjorts om segregationens effekter finner man att det har framlagts resultat både för och emot åsikten att segregation är något negativt. Man kan kort sammanfatta de olika resonemangen enligt följande:

Segregation leder till en högre grad av kontakt mellan de boende på grund av deras likartade förutsättningar.

Och det andra.

Segregation leder till isolering mellan olika grupper och därmed till svårigheter att förstå varandra.

Annorlunda uttryckt kan man säga att det handlar om den positiva effekten av segregation eller den positiva effekten av integration. Bakom detta står två helt olika sätt att se samhället och samhällskonflikternas framträdande på individnivå. H.J. Gans nämner¹⁾ olika skäl som brukar tas som argument för en integration nämligen att integration medför variation och demografisk balans i området och berikar invånarnas liv. Integration skapar också tolerans för sociala och kulturella skillnader och reducerar risken för politiska konflikter. Det lär barn att det finns olika typer av människor och ger dem möjlighet att lära sig leva med dessa människor. Dessutom exponeras alternativa sätt att leva, arbetarklassfamiljen lär sig hur medelklassen lever.

---

1) Gans, H.J. ur "The journal of American institut of planners" nr 26 1961.

Dessa tankegångar kan till exempel hämtas från en artikel från ett FN-seminarium i Stockholm -72 där det sägs att en samhällsförändring som stödjer och påskyndar en social integration skapar harmoni inte bara på samhällsnivå utan även på nationell och global nivå.¹⁾ I boendestrukturernas direktiv²⁾ sägs att segregation isolerar olika befolkningsgrupper från varandra vilket i sin tur kan minska förståelsen dem emellan, och det måste därför vara en angelägen bostadspolitisk uppgift att främja allsidig hushållssammansättning i bostadsområdena.

Söker man sig till andra sidan, kan synpunkter som ser positiva effekter av segregation vara av den typ som H. Saarkoppel ger, nämligen att "den konfliktelimineringseffekt man eftersträvar i integrationsperspektivet innebär i själva verket en överföring av samhällskonflikterna på individnivå. Grannarna fås att leva i osämja eller på åtminstone kylig distans på grund av olikheter i socio-ekonomisk status."³⁾ Från ovan nämnda FN-seminarium kan man även hitta positiva synpunkter på segregation. Man säger att en viss grad av segregation både är nödvändig och värdefull. Istället för att betrakta integration och segregation som två mot varandra stående poler ser man det som punkter på en företeelse som går kontinuerligt från total isolering till fullständig inkorporering av grupper. Först när segregationen leder till ofrivillig uteslutning eller begränsning av individuella kontakter, är den skadlig.

Sociologen U.Himmelstrand anser att "...en politisk gemenskap bland de utsatta får man knappast om man i integrationens namn avvisar 'segregation'..."⁴⁾

Förutom dessa synpunkter finns undersökningar som försökt belysa segregationsfrågan ur olika aspekter. G. Edstrand och H.Swedner har funnit när det gäller skolan att i skolmiljöer som domineras av elever från arbetarhem blir elevernas studiemotivation lägre än i överklass dominerade skolenheter. Skolor där barn från arbetarhem dominerar blir mindre attraktiva ur bland annat lärarnas synpunkt och de bäst meriterade lärarna söker sig bort från dessa skolor. Därigenom sjunker skolans standard

1) Report of the ad-hoc expert group of the role of housing in promoting social integration, Stockholm 1972 sid 33.

2) Gillwik, L. PM nr 9, 1972, sid 11.

3) Saarkoppel, H. Sociologisk forskning 1972:4, sid 257.

4) Himmelstrand, U. Sociolognytt 1971:3, sid 3.

på inte bara undervisningen utan även beträffande utrustning.¹⁾
 (Skolans undervisningsmaterial anses vara beroende av lärarnas kvalitet genom skillnader i till exempel initiativrikedom och insatthet i utvecklingen på utrustningsfronten hos lärarna.)
 J.A.Michael visade i en undersökning gjord 1961 att skolans socio-ekonomiska status har stor betydelse för elevernas studieframgång.²⁾ En annan undersökning som studerat skolmiljön är gjord av Attner & Sisask och behandlar åtta skolklasser i Malmö. Resultaten är något motstridiga på grund av det ringa antalet intervjuade barn men vissa skillnader anser dock undersökarna att man fann mellan högstatus barn i högstatus klasser och i lågstatus klasser. Högstatus eleverna i lågstatus klasser lärde sig en del om förhållandena i arbetarmiljöerna, och en liknande social process kunde skönjas hos lågstatus barn i högstatus klasser.³⁾

Som ytterligare stöd för teorin att integration leder till ökad förståelse mellan olika grupper i samhället nämner Ulla Arnell-Gustavson i sin avhandling Deutsch och Collins studie⁴⁾ av den vita befolkningens attityder till och kontakt med den svarta befolkningen då man bodde i ett rashomogent (homogent med avseende på den vita befolkningen) respektive rasheterogent område. De fann att attityderna gentemot den svarta befolkningen var mer positiva i det heterogena än i det homogena området. Vidare tar hon upp en studie av Wilner, Walkely och Cook⁵⁾ som visar att vita som bodde närmare svarta grannar hade positivare attityder till svarta än vita som bodde längre bort från svarta.

I båda dessa undersökningar har man försökt hålla den socio-ekonomiska statusen konstant på att det i flera undersökningar visats att kontakten mellan minoritetsgrupper hade större förutsättningar att utvecklas positivt om statusen var lika för grupperna

Dessa undersökningar används som belägg för teorin om att integration är bra och därmed att segregation är dåligt. Men

-
- 1) Edstrand, G. & Swedner, H. "Socialvård och samhällsförändringar" Stockholm 1970, sid 214-215.
  - 2) Michael, J.A. "Public Opinion Quarterly" 25, 1961 sid 585-595
  - 3) Attner, G. & Sisask, A. "Effekter av social segregation i skolklasser - en pilotstudie av åtta klasser i Malmö" Lund 1970.
  - 4) Deutsch, M. & Collins, M.E. "Interracial Housing", Minneapolis 1951.
  - 5) Wilner, D.M., Walkley, R.P., Cook, S.W. "Human relations interracial housing, Minneapolis 1955.

man bortser då från viktiga frågetecken. När det gäller skolbarnens förståelse för andra grupper vilket Attner & Sisaské undersökning visar, kan man invända att barnen inte har några objektiva motsättningar mellan sig så länge de inte iklätt sig de materiella förutsättningarna, utan att de endast återspeglar sina föräldrars klassberoende attityder. Genom att dessa motsättningar ännu saknas finns förutsättningar för en öppnare inställning gentemot andra samhällsklasser. Både denna invändning och undersökningens resultat kräver dock en studie som följer upp attitydsförändringarna under barnens uppväxt och in i vuxen ålder.

Beträffande studiemotivation och skolans standard så talar både Edstrand och Swedners och Michaels undersökningar för en integration av barn ur olika miljöer ur utbildnings synpunkt. De rassegregations undersökningar som redovisats här har enligt vår mening inget med den segregation vi undersöker att göra. Rasmotsättningar bygger inte på objektiva materiella skillnader utan på okunnighet och fördomar, det vill säga har subjektiva grunder. Det är därför mycket viktigt att konstatera att den socio-ekonomiska statusen har hållits konstant vid dessa undersökningar. Man har helt enkelt hållit den variabel vi ser som viktig för segregationsstudier konstant, och undersöker enbart subjektiva data.

Att finna empiriskt stöd för teorierna om att segregationen är något positivt är svårt. I en av G.Lindberg genomförd undersökning¹⁾ framkom dock att klassmedvetandet för arbetare var högre i arbetar- än i medelklass dominerade områden. Däremot var det sociala deltagandet, speciellt föreningsaktiviteten, lägre i de arbetardominerade områdena. U.Arnell-G finner i sin undersökning ett visst stöd för homogenitetsteorin (d v s för att segregation kan vara något positivt). Bland annat visade det sig att för medelklassen är det betydligt lättare att få kontakt inom medelklassområdena än i arbetarområdena, för arbetarna är det något lättare²⁾. E. Dahlström visar i en undersökning som genomfördes i en förort till Stockholm, att det fanns ett starkt samband mellan uppgiftslämnarnas socialgruppstillhörighet och de nära vännernas.

1) Lindberg, G. "Social omgivning" Lund 1967

2) Arnell-Gustavsson, U. a.a. sid 143.

3) Dahlström, E. "Trivseln i söderförort" Stockholm 1951

Med ovanstående vill vi visa att det är svårt att finna klara belägg för huruvida segregation är negativt eller positivt, Man kan anta att det i detta sammanhang precis som i andra, oavsett om det gäller fysik, kemi, medicin eller samhällsvetenskap är en fråga om att ta ställning till vilken effekt man önskar uppnå med sina manipulationer. För att kunna välja rätt metod för måluppfyllelse krävs kännedom om de olika delarnas funktionssätt vilket i detta fall betyder kännedom om bl a segregationsprocessen. Först sedan man har klart för sig vilka effekter som är önskvärda kan man avgöra om segregation är något negativt eller positivt.

I artikeln från FN-seminariet framgick att man önskade "harmonii" på alla nivåer och att integrerat samhälle ansågs vara vägen dit. I kommunstyrelsens utlåtande 244/74 är alla eniga om att "individer med olika förhållanden ifråga om familjesituation, ålder, sysselsättning, inkomst, intressen lever i kontakt med varandra." 1) Om H. Saarkoppel 2) har rätt kan kanske detta också vara vägen till ett slags samhällsharmoni, men en väg som istället betyder individuell kontaktlöshet och en splittring av grupper som annars skulle kunna komma att bli grogrunden för politisk aktivitet. Men G. Lindberg visade 3) att föreningsaktiviteten var lägre i arbetardominerade områden.

Tanken med integrations idén, har ofta varit att de underprivilegierade skall sträva efter att bli "lika bra" som de privilegierade eller att de skall lära av dessa. Det gäller alltså en anpassning till rådande förhållanden.

Man kan utifrån den tvetydiga dokumentation som finns i frågan fråga sig om de bostadspolitiska målsättningarna om att uppnå en allsidig befolkningssammansättning har någon stabil grund att vila på. Är det kanske bättre att inrikta sig på att försöka utjämna bostadsområdenas kvalitetsskillnader i stället så som R. Eriksson hävdade 4), till dess forskningen kan visa vilka segregationens effekter är.

Med detta vill vi, som vi tidigare nämnt, peka på att man inte bör fatta begreppet segregation som något entydigt. Det råder delade meningar både om huruvida segregation är positivt eller negativt, och om vad som bör kallas segregation.

1) Kommunstyrelsen, utlåtande 244/74, sid 2163.

2) Saarkoppel, H. a.a.

3) Lindberg, E. a.a.

4) Eriksson, R. Plan 1974:1, sid 9-15.

Vi har inte i denna undersökning försökt finna om segregation är positivt eller negativt, utan vi visar att en segregationsprocess hänger samman med saneringen av Stockholms innerstad. Vi har valt att tolka segregation som klasskillnadernas gestaltning i rummet, vilket betyder att vi lagt stor vikt vid den socio-ekonomiska variabeln. Vi korsar den till exempel med andra variabler för att finna samband som kan förklara segregationsprocessens orsaker.

I det följande presenteras undersökningens omfattning och resultat.

Fastigheterna -en beskrivning

Av de 64 fastigheter som ingår i undersökningen återfinns 25 eller två femtedelar, på södermalm. I gamla stan finns bara en enda fastighet medan det för övriga stadsdelar är en ganska jämn spridning. Om man istället räknar hur stor andel av de undersökta lägenheterna som finns i respektive stadsdel så blir södermalms andel drygt 45%. Stadsdelarna vasastan, östermalm och kungsholmen har en andel som ligger mellan 14% och 23%. Minst andel har naturligtvis gamla stan med endast en halv procent av de undersökta lägenheterna.

Jämför man dessa andelar med hur de halv- och omoderna lägenheterna som finns i innerstaden är fördelade, så finner man att östermalm är starkt och södermalm något överrepresenterade och att de övriga stadsdelarna är något underrepresenterade. Se tabellen nedan.

Stadsdel	Tot. ant. lägenheter	Ej moderna lägenheter	Fastigheter i undersökn.	Lägenheter i undersökn.	Sanerings takt
södermalm	55567	11964 (397)	25	802 (45,2)	0,063
östermalm	37526	2985 (98)	13	298 (16,8)	0,091
vasastan	34119	9175 (304)	16	410 (23,2)	0,043
kungsholm	30403	5206 (173)	9	254 (14,3)	0,047
gamla stan	2017	828 (28)	1	9 (0,5)	0,011
SUMMA	159632	30158 (100%)	64	1773 (100%)	$\bar{x}$ 0,056

TABELL 1. visar hur många lägenheter det fanns i varje stadsdel den 31/12-76 och hur många lägenheter som inte var moderna dec -77. Dessutom visas hur många fastigheter och lägenheter som ingår i undersökningen. Procentsatserna anger stadsdelens andel av SUMMAN. Slutligen anges hur stor andel av de icke moderna lägenheterna som sanerats, inklusive de sanerade. Källor: SSK årsbok -77 och bostadsbyggnadsprogram 1977-82.

Som framgår av tabellen är södermalms andel av de icke moderna lägenheterna störst. Nästan 40% av alla innerstadens halv- och omoderna lägenheter finns i den stadsdelen. Därefter kommer vasastan med drygt 30% medan kungsholmen bara har 17% trots att antalet lägenheter där är nästan lika stort som i vasastan. På östermalm finns dock endast 10% fastän stadsdelen är näst störst i innerstaden. I gamla stan slutligen ligger 3% av de

icke moderna lägenheterna i innerstaden. Dessa andelar åter-
speglar ganska väl stadsdelarnas karaktärer av arbetarområden
i norr och söder, borgare norr om strandvägen och en stadsdel
där vissa områden har kommit att bli "finare" än andra och som
därför inte har de övriga stadsdelarnas klara karaktärsmönster.
I tabellen finns också en kolumn som anger vad vi kallat sane-
ringstakten. Detta mått visar hur stor andel av de halv-och
omoderna lägenheterna i varje stadsdel som blivit färdigställda
1977. Måttet är konstruerat av kvoten mellan de sanerade lägen-
heterna och de icke moderna lägenheterna plus de sanerade.
Medelvärde $\bar{x}$ avser hela innerstaden och detta värde visar att
saneringen av innerstaden med nuvarande saneringstakt kommer
att ta omkring arton år att slutföra. Med den saneringstakten
skulle inte saneringen av innerstaden vara klar förrän en bit
in på 90-talet. Enligt senaste bostadsbyggnadsprogrammet ¹⁾
har man dock tänkt sig en högre saneringstakt än den som varit
även om man inte längre tror att 5000 lägenheter per år är en
realistisk nivå.

Byggnadernas ålder, eller ut- tryckt i byggnadsår, varierar från 1600-talet fram till år 1938 men huvuddelen ligger om- kring 1890 till 1914. De all- ra flesta husen är alltså över sextio år vilket brukar be- traktas som ett hus "livslängd"	Max	1938
	övre kvartil	1914
	Median	1902
	undre kvartil	1890
	Min	1600
	Medelvärde	1898

Se tabell 2.

Sex fastigheter var redan fö-
re saneringen moderna och för

alla sex gäller att ombyggnaden gjorts för att förändra lägen-
hetsfördelningen. Det rör sig alltså inte bara om att förbättra
sanitetsutrymmen eller om energisparande åtgärder. I fyra
fall är det nybildade bostadsrättsföreningar som har gjort om-
byggnaderna, och de enda lån man har haft är energilån -om lån
över huvud har sökts och beviljats. Man har slagit ihop ettor
och tvåor till större lägenheter på tre eller fyra rum.

TABELL 2. visar fördelningen
efter byggnads-år
för de undersökta
fastigheterna.

1) Stockholms fastighetskontor, Det kommunala bostadsbyggnads-
programmet för Stockholm 1978-1982.

Trettio fastigheter var helt omoderna och restrerande halvmoderna.

Fastigheterna blev färdigställda under 1977, ty detta är ett av våra avgränsningskriterier, men de har påbörjats vid varierande tidpunkter. För ett fåtal (3 st) påbörjades saneringen redan 1974 och för ungefär lika många (5st) under 1977, restrerande saneringar har igångsatts under 1975 och 1976.

Ombyggnadstiden har i medeltal tagit 16 månader. Medianen ligger alldeles i början av 1976, undre kvartilen vid november/december 1975 och övre kvartilen vid juli/augusti 1976. Igångsättandet har till övervägande del skett under perioden december -75 till oktober -76 och ombyggnadstiden tog som sagt drygt ett år, men variationer förekommer vilket framgår av diagram 1.

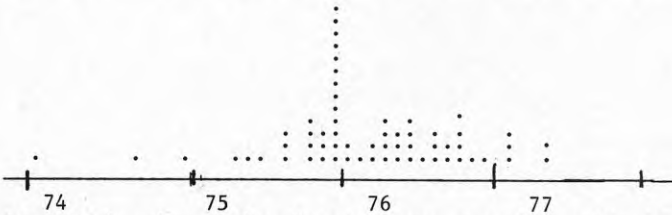

DIAGRAM 1 visar igångsättningen av saneringen för de undersökta fastigheterna. Varje prick motsvarar en fastighet.

Före saneringen, vid den tidpunkt som vi för hela undersökningen räknar som före nämligen 1973, ägdes de flesta fastigheterna av privatpersoner eller bolag. Ingen var i allmännyttans ägo och endast tre ägdes av kommunen. Det fanns inte heller några fastigheter som var andelsägda och endast ett par bostadsrätter. Men ett par år före saneringens igångsättning byter drygt två tredjedelar av fastigheterna ägare, det vill säga 49 stycken. Stockholms kommun var aktiv inköpare och gick i flera fall in och köpte fastigheter med hjälp av sin förköpsrätt. Därigenom äger nu kommunen tio av fastigheterna. Även allmännyttan köpte in några fastigheter och äger nu tre av fastigheterna. Detta hände redan före 1976 och samma sak gäller för de andelsägda fastigheterna. Det har inte i något fall varit så att fastigheten har legat under samma ägare i ett flertal år före andelsförsäljningen, utan alltid har en privatperson köpt in fastigheten och börjat andelsförsäljningen så att den första andelen finns antecknad i fastighetsboken ungefär ett år efter det föregående köpebrevets datering.

Bolag köpte in ett par av fastigheterna och bildade bostadsrätter samma dag som köpebrevet skrevs, men även andra bostadsrätter bildades utan detta "mellanköp".

Ägoförhållandena som redovisas i tabell 3 är presenterade för tre olika tillfällen. Det första tillfället visar ägoförhållandet 1973 vilket är den tidpunkt vi kallat "före" sanering i redovisningen av hushållsdata och för vilken vi har redovisat tidpunktsvalet i avsnittet om hushållen. Det andra tidsavsnittet är 1976 vilket är strax före eller, för vissa fastigheter, i en påbörjad sanering. Det tredje tidsavsnittet slutligen är 1978 och representerar "efter" sanering.

<u>Ägarkategori</u>	<u>1973</u>		<u>1976</u>		<u>1978</u>	
Privata, bolag och stiftelser	55	86%	38	59%	38	59%
Kommun och all- männyttan	3	5%	13	20%	13	20%
Kooperativa	4	6%	4	6%	4	6%
Bostadsrätt	2	3%	6	9%	6	9%
Andelsägda	-	-	3	5%	3	5%
SUMMA	64	100%	64	100%	64	100%

TABELL 3. visar ägoförhållandet -73,-76 och 1978.
(okt 1978)

Som framgår av tabellen så skedde de stora förändringarna mellan 1973 och 1976, efter saneringen har däremot nästan ingen försäljning eller bostadsrättsbildning skett. Den privata och bolagsägda delen sjönk från 86% till 59% mellan dessa år. Istället ökade allmännyttan och kommunen sitt innehav från att ha ägt 5% av fastigheterna till att äga 20% av dem. Av dessa ägs den största delen av kommunen. Så många som tio av de tretton fastigheterna är i kommunens ägo.

Bostadsrätternas och de andelsägda fastigheternas andel ökade från 3% till 14%. Andelsökningen är stor och pekar på det intresse som finns att bilda bostadsrätter eller andelsägda fastigheter av hyreshusen i innerstaden.

Det är svårt att avgöra hur specifika för sin tidsperiod dessa förändringar är. Stockholms kommun har helt ändrat sin fastighetspolitik och säljer nu tillbaka fastigheter man köpt med stöd av förköpsrätten. Stockholms finansborgarråd Ulf Adelson har uttryckt saken på följande sätt:

"År 1974 genomfördes nio förköp, 1975 blev det 16 och året därpå 32 stycken, alla före majoritetsskiftet. -Under 1977 och 1978 genomförda förköp kan räknas på ena handens fingrar.//Vidare har en del under föregående majoritet förköpta fastigheter återsålts till den ursprungliga köparen." 1)

Det pågår också diskussioner både inom kommunen och regeringen om möjligheten att föra över hyreshus till bostadsrätter. Biträdande bostadsminister Birgit Friggebo sa i ett anförande vid fastighetsägarföreningens kongress i Jönköping den 6/9-78 att "Bostadsrätten som upplåtelseform blir allt intressantare. Därför bör det bli fler bostadsrätter." Regeringen har nu också tillsatt en utredning som skall belysa denna fråga. Dessa tecken i tiden kan man nu så smått börja skåda på bostadsmarknaden. Det finns flera exempel på att fastighetsägare säljer fastigheterna till sig själva men i bostadsrättsform. I "Vår bostad" 2) har man beskrivit hur en värd sålt fastigheten till en bostadsrättsförening som bildats för fastigheten, och där värden själv är styrelseordförande. Hyresgästerna har erbjudits att köpa sina lägenheter, men kan eller vill de inte köpa så kan de inte tvingas att flytta eftersom de har besittningsskydd på lägenheten. Däremot kan det uppstå svårigheter om de önskar byta sin lägenhet. Den som flyttar in får nämligen ett andrahandskontrakt om lägenheten är såld. Detta försvårar säkerligen möjligheten att byta lägenheten och bytesrätten blir därmed urholkad.

Allt detta pekar i en riktning mot en ökad andel bostadsrätter i innerstaden i framtiden. Som visas i avsnittet om befolkningsstrukturen före och efter sanering (sid 36) så är skillnaden markant mellan bostadsrätter och hyresfastigheter. Framför allt är det en befolkning med högre socio-ekonomisk status i bostadsrätterna. En ökning av andelen bostadsrätter kommer alltså att förstärka segregationsprocessen.

De statliga lån som förekommer i samband med ombyggnad av fastigheter är först och främst bostadslån och energilån. Med de fördelaktiga lånen följer även kray på förmedlingsrätten åt kommunens bostadsförmedlingsorgan. 3) Låntagaren får även räntebidrag för den underligande kreditens räntekostnader. Om fastighetetsägaren inte har tillgång till statliga lån måste

1) Fastighetstidningen, nr 6 1978 sid 31.

2) Vår bostad, 10 oktober 1978 sid 26.

3) SFS 1974:946 64§

hela finansieringen ske med antingen eget kapital eller med lån från bank eller annan lånegivare, vilket givetvis gör saneringen dyrare än den blir med stöd av statliga lån.

I tabell 4 har en sammanställning gjorts av omfattningen av bostadslån och energilån för de undersökta fastigheterna.

ÄGARGRUPP	B-lån	E-lån	B&E	B eller E	Totala antalet fastigheter i gruppen.
Bolag, Stiftelser & Privat	29	20	17	32	38
Allmän o Kommun	13	3	3	13	13
Koop.för.	4	4	4	4	4
Bostadsrätt	1	3	-	4	6
Andelsägda	-	-	-	-	3
SUMMA:	47	30	24	53	64

TABELL 4. visar hur bostads- och energilån givits till fastigheter i olika ägargrupper. B&E, visar när båda lånen givits till en och samma fastighetsägare.

Elva fastigheter har byggts om utan några som helst statliga lån. Av dessa var en fastighet modern redan före saneringen, det vill säga var utrustad med WC, bad eller dusch och centralvärme. De övriga saknade bad eller dusch och tre av dessa tio fastigheter saknade även centralvärme. I ett fall har en privat ägare fått ett statligt lån beviljat, men han har senare dragit tillbaka sin ansökan.

Bostadslån har större delen, eller 29 av 38 av de privat -inkl. bolag och stiftelser- alla de kooperativt ägda och de allmännyttiga eller kommunala fastighetsägarna haft vid ombyggnaden. Av de sex bostadsrättsföreningarna har fem sökt och fått statliga lån beviljade men en förening drog senare tillbaka sin ansökan. Tre föreningar har energilån och en har bostadslån. I dessa fall är det ändå frågan om ombyggnad som medför ändrad lägenhetsfördelning. De tre fastigheterna som är andelsägda har inte några statliga lån för ombyggnaden. I ett fall söktes ett bostadslån men den ansökan fick avslag.

Tre av fastigheterna som sanerats med statliga lån var redan före saneringen moderna, två hade enbart energilån.

I och med saneringen minskade antalet lägenheter från 1773 till 1204 det vill säga med 32%. Lägenhetsavgången är större 1977 än den var 1975 då antalet lägenheter minskade med 18% ¹⁾ eller 1971 till 1974 då minskningen var 15% i medeltal per år ²⁾

Förändringen i antalet rumsenheter per lägenheter är en ökning från 2,64 till 3,85 i och med saneringen. 1975 ökade antalet rumsenheter per lägenhet från 2,51 till 3,07 ¹⁾. 1977 års sanering har alltså inneburit en kraftigare ökning av lägenheternas storlek än vad som var fallet 1975, vilket också återspeglas i en större lägenhetsavgång 1977.

Totalt har antalet rumsenheter minskat med 88 stycken vilket beror på att en sammanslagning av lägenheter inte alltid skett med ett bibehållande av de ingående rummens form. Små rum har slagits ihop till större rum till exempel.

I tabell 7 visas hur lägenhetsfördelningen förändrats vid saneringen. Som en jämförelse tas motsvarande siffror för 1975 ¹⁾ med.

	FÖRE					EFTER				
	-1rok	2rok	3rok	4rok	5rok-	-1rok	2rok	3rok	4rok	5rok-
1977										
Lgh	1016	461	155	70	71	151	274	413	231	79
%	57	26	9	4	4	13	23	38	19	7
% ^x		<u>83</u>	<u>9</u>		<u>8</u>		<u>36</u>	<u>38</u>		<u>26</u>
1975										
Lgh	1110	549	212		151	554	601	317		188
%	55	27	11		7	34	36	19		11
% ^x		<u>82</u>	<u>11</u>		<u>7</u>		<u>70</u>	<u>19</u>		<u>11</u>

TABELL 5 visar hur lägenhetsfördelningen förändrats genom saneringen 1975 och 1977.

x) Den procentuella fördelningen för ≤ 3 rok, 3rok, ≥ 3 rok.

Som tabellen visar är förhållandet före sanering så gott som identiskt för 1975 och 1977. En lägenhetsfördelning på 83-9-9 % för 1977 och 82-11-7% för 1975. Men efter saneringen skiljer sig resultaten i de båda undersökningarna markant. 1977 har lägenhetsfördelningen blivit 36-38-26 %, en fördelning som förhållandevis väl ansluter till den norm på 25-50-25 % man drev under tiden för byggnadslovsgivningen till de undersökta fastigheterna, vilket var under tiden 1975-1976 (utom för de som började redan

1) Socialförvaltningen, Bostadssaneringen 1975 i Stockholm.

2) Ström, Hellstrand, Lundberg, Sanering, KTH 1977

1974). Ser man på 1975 års saneringsresultat finner man att förhållandet då var 70-19-11 % efter saneringen, det vill säga en mycket liten förändring från förhållandet före saneringen och därmed långt från de kommunala målsättningarna. Det framgår också klart ur byggnadslovshandlingarna att man både från stadsbyggnadskontorets sida och från hyresgästföreningen, strävat efter att komma så nära 25-50-25 % normen som möjligt. Lägenhetsfördelningen har förmodligen efter saneringen 1977 också hamnat så nära denna norm man kan komma utan att tvingas göra dåliga lägenheter. I vissa fall har fastighetsägaren hävdat att kommande saneringar i samma eller i intilliggande kvarter skall utföras på ett sätt så att den sammanlagda effekten blir en normuppfyllelse för fastigheterna tillsammans.

För 1977 har alltså en lägenhetsfördelning som skulle vara medlet för att uppfylla de sociala målsättningarna uppnåtts. Detta faktum skall ställas mot de i denna rapport redovisade förändringarna. Situationen idag 1978, är den att normen har övergivits och istället har man beslutat att tvårumslägenheter skall bli den genomsnittliga storleken i framtiden. Detta beslut tog fastighetsnämnden den 24/1-78. ¹⁾

---

1) Dagens Nyheter 1978-01-25

Fastighetsurval

Under 1977 färdigställdes efter om- eller tillbyggnad enligt SSK's statistikunderlag 2148 lägenheter i innerstaden. I vår undersökning förekommer 1773 av dessa, eller 82%, medan resten är borttagna beroende på två orsaker. Den ena är att lägenheterna ingår i kategorihus, det vill säga studentlägenheter eller pensionärlägenheter. Den andra orsaken är att de sanerade lägenheterna utgör en mycket liten del av hela fastighetens lägenhetsbestånd var de ingår. Viktigaste orsaken till bortfall är den förstnämnda, den svarar för drygt 75% av bortfallet. I tabellen nedan visas hur de ur undersökningen borttagna lägenheterna fördelar sig på de olika "bortfalls orsakerna".

FASTIGHETER	LÄGENHETER	ORSAK
3	284	Kategorihus
44	91	Del av fastighet

TABELL 6 visar att största antalet lägenheter bortfallit ur undersökningen i deras egenskap av kategoribostäder.

Det är som synes tre kategorihus som haft den största inverkan på bortfallet. För de övriga 44 fastigheterna är antalet sanerade lägenheter i genomsnitt 2 per fastighet.

Vi tar bort kategorihus på grund av att de inte har någon inverkan på segregationsprocessen vid sanering eftersom de boende väljs efter samma kriterium både före och efter saneringen. I redovisningar av sanerade fastigheter och lägenheter görs oftast inte denna åtskillnad vilket betyder att andelen pensionärer till exempel blir högre än om man tar bort kategoribostäderna. Tas kategoribostäder med i redovisningen fås en något "allsidigare" befolkningsstruktur efter sanering än vad som annars blir fallet. Däremot får vi en större minskning av både antalet och andelen pensionärer än utan kategorihus. Detta beror på att lägenheterna i dessa kategorihus är ettor som slås ihop till större lägenheter varvid antalet lägenheter minskar.

Lägenhetsfördelningen före och efter saneringen visas i tabell 6. för kategorihuset.

FÖRE	EFTER	LÄGENHETSSTORLEK
279	10	1 rum med kokvrå
1	48	2 rum med kokskåp
1	44	1 rum med kök
3	33	2 rum med kök
-	1	3 rum med kök
284	136	

TABELL 7 visar lägenhetsfördelningen i kategorihusen före och efter sanering.

Som tabell 7 visar är 75% av lägenheterna mindre än två rum och kök även efter saneringen, det vill säga lägenheterna är till stor del avsedda för enpersonshushåll. Om kategorihusen hade tagits med i undersökningen skulle vi visserligen få ett högre antal äldre personer i befolkningsstrukturen både före och efter sanering, men minskningen i andelen personer över 65 år skulle ändå minska så som den nu har visat sig göra (se avsnittet om åldersfördelningen på sid 45). Räknar man med trångbodhetsnorm 2, en boende per rum ett rum och kök oräknat, så vore det rimligt att anta att det bor 137 personer i kategorihusen efter saneringen. Det skulle enligt samma beräknings-sätt bo 284 personer före saneringen. Läggs dessa personer till de som vi nu har med i undersökningen fås att det före saneringen fanns 830 personer äldre än 65 år. Det betyder en andel på 35% före sanering. Efter sanering blir på samma sätt antalet över 65 år 401 personer vilket ger en andel av 19%. Åldersfördelningen blir alltså något mer "allsidig" men andelsminskningen är större: 16% istället för 13%. Det kan vara värt att påpeka detta eftersom denna grupp har visat sig minska sin andel mest av alla åldersgrupper, och detta faktum går inte att hänföra till att vi inte har tagit med kategoribostäderna i undersökningen. Vi har förutom kategoribostäder också tagit bort fall där bara enstaka lägenheter sanerats beroende på att vi anser att dessa punktsaneringar inte är av tillräcklig omfattning för att kunna ha betydelse för segregationsprocessen.

Allmänt om flyttningar som redovisas i undersökningen

De flyttningar som redovisas i undersökningen utgår från den mantalsskrivna befolkningen 1974. Saneringen initierar stora flyttningsrörelser. Endast 259 av totalt 1485 hushåll av den ursprungliga befolkningen bor kvar i sitt gamla hus efter saneringen medan 1136 hushåll flyttat ut. Personerna i 90 hushåll avled mellan 1974 och 1978. Förutom dessa 90 hushåll med totalt 92 personer avled 51 personer i andra hushåll.

	hushåll	personer	pers./hushåll
befolkning 1974	1485	2100	1,41
avgåagna	1226	1692	1,38
varav avlidna	90	143	-
utflyttade	1136	1549	1,36
återflyttade	259	408	1,58

TABELL 8 visar hur befolkningen 1974 fördelar sig på avlidna, utflyttade och återflyttade.

Återflyttare

Totalt har som framgick ovan 259 hushåll av den ursprungliga befolkningen återflyttat eller bott kvar under ombyggnadsarbetena. Från mantalslängderna är det inte möjligt att skilja dessa båda grupper åt varför de kommer att redovisas tillsammans. Med tanke på de omfattande ombyggnadsarbetena är det inte troligt att mer än några få hushåll kan ha bott kvar under ombyggnadsperioden varför vi i den fortsatta texten kallar hushållen återflyttare. De utgör 17 % av hushållen, men andelen skiljer sig mycket mellan olika stadsdelar, t.ex återflyttade 30 % av hushållen från Östermalm medan motsvarande procentsats för Södermalm endast är 12, för att nu nämna ytterlighetsfallen. Stor skillnad av andelen återflyttare fanns också mellan hushåll från olika fastighetsägarkategorier, där andelen är lägst i de kommunala och allmännyttiga bolagens fastigheter och högst i de privat och bolagsägda. Exempelvis kan nämnas att inget hushåll återflyttade i fem av de tretton

kommunala och allmännyttiga fastigheterna mot sex av de totalt trettioåtta privat och bolagsägda fastigheterna. I hälften av andels och bostadsrättsfastigheterna återflyttade inte heller något hushåll.

återfl. procent	antal fastigheter:			
	kommunal allmän.	privat bolag	bost.rätt andel	kooperativ
0	5	6	4	-
1-9	4	6	2	-
10-24	3	7	-	2
25-49	-	10	1	2
50-100	1	9	2	-
totalt	13	38	9	4

TABELL 9 visar andelen återflyttare i olika fastighetsägar-kategorier.

Återflyttningsandelen skiljer sig inte bara mellan olika ägar-kategorier utan spridningen är även stor inom varje grupp. Detta tyder på att sättet som saneringen utfördes på i den enskilda fastigheten har stor betydelse för hur stor andelen återflyttare ska bli.

Vi har nu sammanfattningsvis konstaterat att återflyttarna i liten utsträckning kom från Södermalm och att de oftast bodde i de privat och bolagsägda fastigheterna. Den naturliga frågan som inställer sig är om dessa hushåll skilde sig i något avseende från dem som flyttade från fastigheterna.

Den sociala strukturen hos återflyttarna skiljer sig både från befolkningen före och efter saneringen och utgör ett mellanting av dessa (se tab nästa sida).

Bland återflyttarna är 63 % ensamstående vilket är 11 procentenheter mindre än bland den ursprungliga befolkningen. Med tanke på den lilla andelen små lägenheter efter saneringen måste man anse detta vara en hög andel ensamstående. Det är främst de äldre som återflyttar, 60 % är över 45 år. Trots att det är relativt sett få personer under 45 år som återflyttar så är ändå barnen

väl representerade. Var tredje ensamstående med barn och var femte sammanboende med barn återflyttar vilket bägge är större än den genomsnittliga återflyttningen på 17 %.

procent	återflyttare	före san.	efter san.
soc-grp 1	35	26	45
soc-grp 2	16	14	16
soc-grp 3	28	36	18
studerande	4	5	3
okända	17	19	18
summa	100	100	100

TABELL 10 visar den sociala strukturen bland återflyttarna och som jämförelse förhållandena före och efter saneringen.

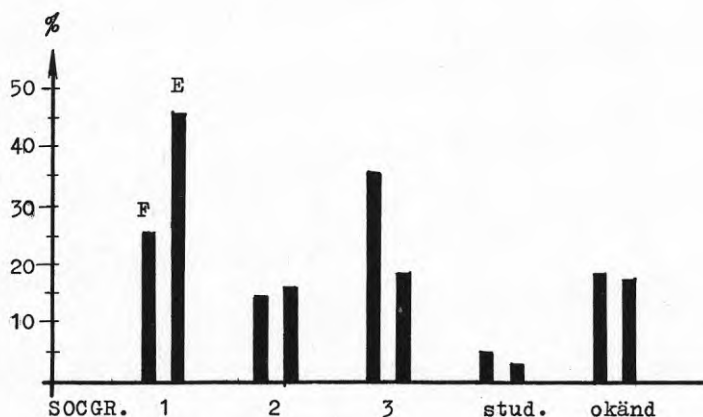

Den sociala strukturen

Som vi framhållit i kapitlet om segregation vill vi belysa det sätt som saneringen påverkar de olika samhällsklassernas bosättningsmönster. Vi har arbetat med en modifierad form av SCB:s indelning av individer i socioekonomiska grupper. Systemet kalls SEI¹ och togs fram för att ersätta den gamla socialgruppsindelningen. SEI är som framgår av namnet tänkt att användas för att indela individer men vi har tillämpat systemet på hushåll och låtit den person i hushållet som har den högsta socio-ekonomiska statusen klassa hela hushållets status. Vi har arbetat med tre socio-ekonomiska grupper plus studerande och okända. De tre socio-ekonomiska grupperna motsvarar i stort den gamla socialgruppsindelningen varför vi har kallat dem socialgrupper, se för övrigt metodkapitlet.

Den socio-ekonomiska strukturen före och efter sanering visas i figuren nedan. Det framgår klart att det är fråga om en väldig förskjutning från en arbetardominerad befolkning till en befolkning som domineras av socialgrupp ett. Förändringar av större omfattning sker för socialgrupp 1 och 3 medan det för övrigt bara rör sig om förändringar på några procentenheter.

FIGUR 1 visar den sociala strukturen före (F) och efter (E) sanering hos den mantalsskrivna befolkningen.

1) Socio-ekonomisk gruppering för individer.

Före sanering

Socialgrupp 1 utgjorde före saneringen 25,8%, socialgrupp 2 14,4% och socialgrupp 3 35,9% av befolkningen i de undersökta fastigheterna. Andelen studerande var 5,3% och de okända 18,6%.

Efter sanering

Efter saneringen har socialgrupp 1 ökat sin andel till 45,3% medan socialgrupp 3 minskat till 18,2%. Socialgrupp 2 ökade knappt ett par procent till 16,0%. Förutom socialgrupp 3 minskade de studerande och de okända sina andelar till 3,1% respektive 17,4%.

Arbetsarhushållen halverade sin andel men socialgrupp 1 ökade sin från 26% till 45% och blir den klart dominerande gruppen, större än de övriga båda socialgrupperna tillsammans. Resultatet är inte överraskande. De undersökningar som studerat socialgruppsförändringar vid andra saneringar visar på samma tendens¹⁾. Dessa undersökningar har arbetat med den gamla socialgruppsindelningen varför vi här endast jämför andelen socialgrupp 3. Se tabellen nedan.

Undersökning	Före sanering	Efter sanering (%)
Uppsagda för sanering 1968-1971	43	18
Sanering KTH 1971-1974	38	15
Denna undersökning 1977	36	18

TABELL 11 visar socialgrupp 3:s andel av hushållen i olika undersökningar av sanering i Stockholm. "Uppsagda för sanering..." avser andelen personer.

Två faktorer som borde kunna påverka befolkningssammansättningen och då även den socio-ekonomiska strukturen är ägoförhållanden och bostadsförmedlingens lägenhetsförmedling av de sanerade lägenheterna. Det visade sig att samma tendens som finns i hela vårt material också gällde för de stora ägarkategorierna:

1) Selander, P. "Uppsagda för sanering- hur gick det sen?" Sthlm. Ström, I., Lundberg, S., Hellstrand, K. "Sanering en undersökning av saneringens effekter". Examensarbete KTH 1977.

privatägda och allmännyttiga. Endast marginella avvikelser uppträder.

ÄGARE	SOC.GR.	1		2		3		STUD.		OKÄND	
		F	E	F	E	F	E	F	E	F	E
Privat		26	46	15	16	37	18	4	3	18	17
Allmännytt.		23	43	17	18	39	19	7	4	14	16
Bostadsrätt/ Andelsägd		42	63	6	8	21	11	7	2	24	16
Kooperativ		17	27	14	18	33	28	8	4	28	23

TABELL 12 visar den sociala strukturen före (F) och efter (E) saneringen uppdelat på fastighetsägarkategorier.

Däremot är skillnaden i den sociala strukturen stor för både de kooperativa fastigheterna och för bostadsrätts/andelsfastigheterna. De utgör var sitt ytterlighetsfall. Den sociala strukturen i de kooperativa fastigheterna liknar i stort den som råder i de övriga fastigheterna före saneringen. Socialgrupp 1 till exempel utgör endast 27% efter saneringen jämfört med medelvärdet 45%. I bostadsrätts/andelsfastigheterna tillhör över 60% socialgrupp 1 efter saneringen medan knappt mer än vart tionde hushåll tillhör socialgrupp 3.

Bostadsförmedlingen har totalt anvisat 514 lägenheter i 32 fastigheter. I 21 av dessa har anvisningen gällt hela eller så gott som hela fastigheter och i ytterligare 5 fastigheter har bostadsförmedlingen anvisat över hälften av lägenheterna. Eftersom vi inte har haft kännedom om till vilka hushåll som förmedlingen har anvisat lägenheter, vilket givetvis hade varit önskvärt när man undersöker bostadsförmedlingens betydelse för befolkningsammansättningen, undersöker vi de 26 fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat över hälften av lägenheterna. Dessa 26 fastigheter innehåller 486 lägenheter varav förmedlingen anvisat 433 stycken.

Har då bostadsförmedlingens anvisningar haft någon betydelse för syftet att uppnå en allsidig social struktur? Svaret måste bli ett entydigt nej. Den sociala strukturen skiljer sig inte från den i samtliga undersökta fastigheter. Se tabell 13.

SOC.GR.	1	2	3	STUD.	OKÄND	
Antal	215	92	98	10	74	
Procent	44	19	20	2	15	%
Samtliga fastigheter	45	16	18	3	18	%

TABELL 13 visar den sociala strukturen efter saneringen i de 26 fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat över 50% av lägenheterna, och som jämförelse, den sociala strukturen i samtliga undersökta fastigheter. N= 489 hushåll.

Den sociala strukturen stadsdelsvis

När materialet delas upp stadsdelsvis, se tabell, så ser man att förändringarna är väldigt olika mellan stadsdelarna och då speciellt, vilket man kunde ana, mellan Södermalm och Östermalm. I fastigheterna på Södermalm tillhörde befolkningen socialgrupp 3 i större utsträckning än i övriga innerstaden. Saneringen innebar för Södermalms del ungefär samma stora förändringar som för innerstaden som helhet, men andelen socialgrupp 3 var även efter saneringen större än för innerstaden.

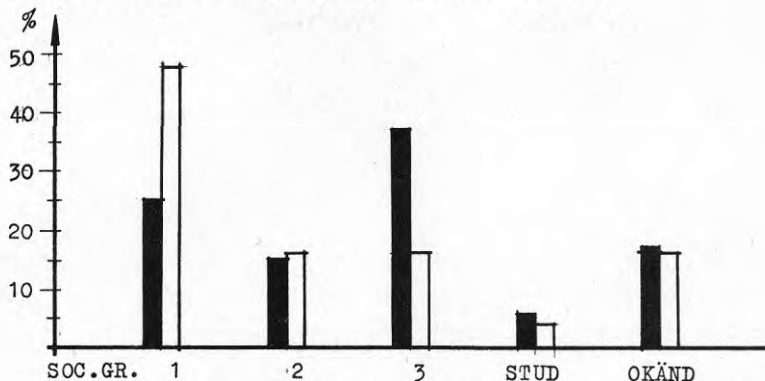
På Östermalm, där de välsituerade alltid satt sin prägel, var förhållandet före saneringen helt olik den övriga innerstaden. Socialgrupp 1 utgjorde redan före saneringen 40% medan socialgrupp 3 endast utgjorde 16%, dvs ungefär samma siffror som för de övriga stadsdelarna efter saneringen. Ändå ökade socialgrupp 1 med hela 17 procentenheter medan arbetarhushållen minskade till 10%. I de övriga stadsdelarna var förändringarna i paritet med innerstaden som helhet.

stadsdel	soc-grp 1		soc-grp 2		soc-grp 3		stud.		okända	
	F	E	F	E	F	E	F	E	F	E
Södermalm	21	40	16	17	44	23	4	3	15	17
Östermalm	40	57	11	11	16	10	8	2	25	20
Vasastaden	27	43	13	19	33	18	5	4	22	16
Kungsholmen	24	48	14	15	36	17	8	4	18	16
Totalt	26	45	14	16	36	18	5	3	19	18

TABELL 14 visar den sociala strukturen före och efter saneringen uppdelat på stadsdelar. F=före E=efter

Socialgruppernas flyttningsprocess

I figuren nedan visas hur socialgruppernas andelar är fördelade på utflyttande och inflyttande hushåll. Antalet utflyttande hushåll är 1136 och antalet inflyttande är 876.

FIGUR 2 visar hur socialgrupperna fördelar sig på utflyttare (svart) respektive inflyttare (vit).

Före sanering

Socialgrupp 1 utgjorde 25% av utflyttarna och socialgrupp 3 37%. Socialgrupp 2 hade en andel på ungefär 15%. Den okända gruppens andel låg på 17% och de studerandes på 6%. Socialgrupp 3 är i förhållande till sin andel i strukturen något överrepresenterad bland utflyttarna.

Efter sanering

Bland inflyttarna har socialgrupp 1 en klart övervägande andel med sina 48%. Socialgrupp 2 och 3 samt gruppen okända har alla en andel på 16%. De studerandes andel är minst; 4%.

Flyttningsmönstret

Mellan de olika socialgruppernas utflyttningsmönster fanns det inga stora skillnader. Till exempel flyttade 55% av socialgrupp 1 inom innerstaden mot 58% av socialgrupp 3. Noterbart är att socialgrupp 3 flyttade ut till Stockholms kommuns förorter i större uträkning än både socialgrupp 1 och 2, medan däremot mer än varannan flyttning utanför länet företogs av hushåll från socialgrupp 1.

Det är däremot en relativt stor skillnad mellan de olika socialgruppernas inflyttningsmönster. De få hushåll i socialgrupp 3 som flyttar in kommer till 76% från innerstaden medan motsvarande procentsatser för socialgrupp 1 och 2 är 66 respektive 54%. Bland hushållen som flyttar in till innerstaden kommer socialgrupp 2 och 3 huvudsakligen från Stockholms kommuns förorter, medan socialgrupp 1 oftast är inflyttade från en annan kommun. Socialgrupp dominerar helt den inflyttning som sker från områden utanför länet.

	Egen förs		Övrig egen stadsdel		Övrig innerstad		Förort Sthlms kommun		Övriga länet		Utanför länet		%
	UT	IN	UT	IN	UT	IN	UT	IN	UT	IN	UT	IN	
SOC. GR. 1	18	22	20	19	18	25	16	14	14	11	14	9	
2	23	19	16	15	24	20	20	31	11	12	6	3	
3	23	29	20	23	16	24	24	14	11	9	6	1	
TOTALT	22	23	18	18	20	24	19	18	12	11	9	6	

TABELL 15 visar hur socialgrupperna flyttat ut till respektive in från olika delar av regionen.

Det rådde stor skillnad mellan hushållens flyttningsmönster beroende vilken stadsdel de kom ifrån. Från Östermalm och Kungsholmen flyttade drygt 20 % av hushållen utanför innerstaden men inom länet medan motsvarande andel från Södermalm och Vasastaden var så pass hög som 35 %. Detta var i och för sig inte överraskande. Det är i dessa stadsdelar som de stora koncentrationerna av smålägenheter finns och det är också här som de sociala myndigheterna redovisar höga andelar hushåll med socialhjälp.

Rätten att få bo kvar i samma bostadsområde var i praktiken inte speciellt stark. Mindre än 40 % bor kvar i samma stadsdel efter saneringen och av dem drygt hälften i samma församling.

Nettoflyttning

De av saneringen initierade flyttningarna har gett som resultat att innerstaden gjorde en flyttning förlust på 184 hushåll. Studeras varje socialgrupp separat framkommer att socialgrupp 1 har något fler inflyttare än utflyttare (11 hushåll), socialgrupp 2 lika många medan det i socialgrupp 3 flyttar ut 146 st fler hushåll än det flyttar in. Detta innebär att socialgrupp 3 står för så gott som hela flyttning förlusten. Att detta är en stor flyttning förlust förstår man om man t.ex. ställer denna mot att det endast flyttade in 140 hushåll i socialgrupp 3 i de sanerade fastigheterna. Även studerande och gruppen okända gör flyttning förluster.

Innerstaden gör en flyttning förlust gentemot områden utanför länet på 88 hushåll. Denna drabbar alla socialgrupper. Däremot är det bara socialgrupp 3 och de studerande som gör flyttning förluster gentemot Stockholms kommuns förorter och mot länet. En flyttning förlust innebär att fler hushåll flyttar från innerstaden än till.

	förort	länet	utanför länet	summa
soc. 1	+16	+ 8	-13	+11
soc. 2	+12	+ 0	-12	+ 0
soc. 3	-79	-35	-32	-146
stud.	- 4	-13	-13	- 30
okända	+ 0	- 1	-18	- 19
summa	-55	-41	-88	-184

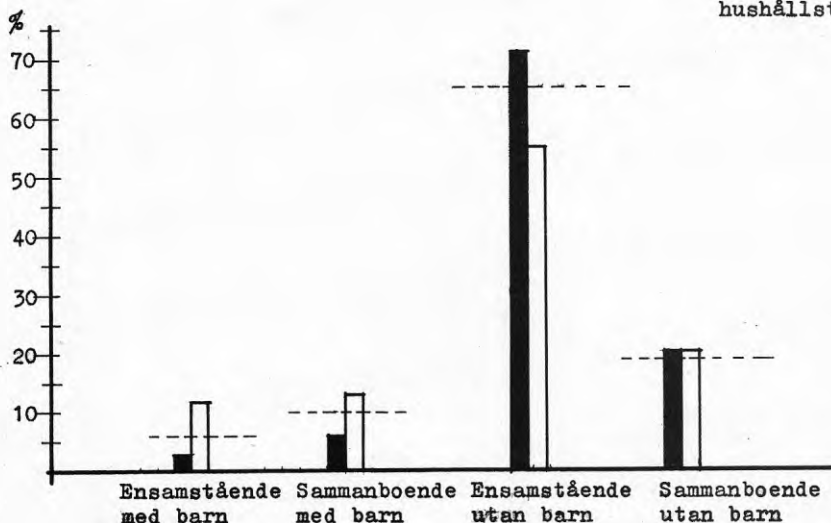
TABELL 16 visar flyttning nettot mellan innerstad och områden utanför innerstaden uppdelat på socialgrupper. Positivt tecken innebär att fler hushåll flyttade till innerstaden än från.

Hela flyttning förlusten ligger på hushållen utan barn. De gör en flyttning förlust på hela 227 hushåll medan däremot barnfamiljerna har ett flyttning överskott på 43 hushåll. De hushåll som flyttar in till innerstaden är relativt sett större än de som flyttar ut. De inflyttande hushållen innehåller i genomsnitt 1,75 personer mot 1,40 personer för de utflyttande hushållen.

Hushållsstrukturen

Saneringen innebar att antalet hushåll minskade från 1485 till 1211. Antalet barnfamiljer mer än fördubblades, medan antalet familjer utan barn minskade med över 400 hushåll. Hushållssammansättningen i de undersökta fastigheterna redovisas i figuren nedan. Den sträckade linjen visar kommungenomsnittet för repertive hushållstyp.

FIGUR 3 Hushållssammansättning före (vit) och efter (svart) sanering.

Som barnfamilj har i undersökningen räknats hushåll med hemmavärande barn i åldern 0-24 år. I siffrorna för innerstad och kommun däremot, har man dragit gränsen för vad som skall räknas som barn vid 17 år, vilket innebär att våra siffror bör reduceras något vid en jämförelse. Vi valde gränsen 24 år för att vi har ansett det viktigt att redovisa de äldre barnen eftersom dessa påverkar hushållets ekonomi, val av bostad och liknande. Antalet sådana hushåll var dock få. (Observera att personer i åldersgruppen 18-24 år antingen har registrerats som "vuxen" eller som "barn" beroende på om de bott hos sina föräldrar eller haft egna hushåll.)

Hushållssammansättningen före saneringen sammanfaller väl med den som råder i innerstaden som helhet, 70% enpersonshushåll och 90% barnlösa hushåll. Saneringen innebar en kraftig förändring av hushållssammansättningen mot något som i stort liknar kommungenomsnittet. Andelen barnfamiljer är dock högre än kommun-

genomsnittets och andelen ensamstående utan barn lika mycket lägre. En anmärkningsvärd förändring är att hushållsgruppen ensamstående med barn ökat sin andel så kraftigt och att den är lika stor som hushållsgruppen sammanboende med barn efter sanering.

Den här iaktagna förändringen är betydligt större än någon annan undersökning visat. I tabellen nedan visas andelen barnfamiljer före och efter saneringen i några tidigare undersökningar som alla avser Stockholm.

Undersökning	Före sanering	Efter sanering (%)
Uppsagda för sanering 1968-1971	17	20
Sanering KTH 1971-1974	13	17
Bostadssanering 1975	7	10
Denna undersökning 1977	9	25

TABELL 17 visar andelen barnfamiljer före och efter sanering i några tidigare undersökningar. (Undersökningen bostadssanering 1975 är gjord av Stockholms socialförvaltning, Stockholm 1977. För de övriga se not 1) sid 35.

Att antalet barnfamiljer ökat så mycket får till stor del tillskrivas den kraftiga lägenhetsförändringen, men vid en jämförelse mellan antal barnfamiljer och antal familjelägenheter före och efter saneringen finner man att andelen barnfamiljer per familjelägenhet faktiskt minskat. Detta betyder att större delen av de stora lägenheterna måste ha gått till någon annan grupp än barnfamiljerna. Se tabell

	Före sanering	Efter sanering
Antal barnfamiljer	137	296
Antal lägenheter 3 rok	296	773
Andel familjelägenheter med barnfamiljer	46 %	38 %

TABELL 18 visar förhållandet mellan antalet barnfamiljer och familjelägenheter, dvs lägenheter om 3 rok och större.

På samma sätt som för den sociala strukturen borde ägarförhållandet och sättet att förmedla lägenheter spela in för hur förändringarna i hushållssammansättningen faller ut. Det påstås ofta i debatten att privata fastighetsägare inte vill ha barnfamiljer i sina lägenheter på grund av det större slitaget. Resultatet av denna undersökning kan eventuellt peka i en sådan riktning. Före sanering är barnfamiljsandelarna på ett par procent när, lika i de privatägda och de allmännyttiga fastigheterna. Efter sanering är dock andelen betydligt högre i de allmännyttiga fastigheterna än i de privata. I de allmännyttiga fastigheterna ökade andelen barnfamiljer från 11% till 36%. Över hälften av dessa hushåll, eller 20% av totala andelen hushåll i de allmännyttiga fastigheterna, består av ensamstående med barn. I de privata fastigheterna var ökningen från 9 till 23%.

	Ensamstående med barn				Sammanboende med barn				
	F	E	F	E	F	E	F	E	
Privat	2	11	70	55	7	12	21	22	%
Allmännytta	2	20	73	50	9	16	16	14	%
Bostadsrätt/ andel	3	3	68	57	8	17	21	23	%
Kooperativ	2	6	78	64	1	9	19	21	%

TABELL 19 visar hushållssammansättningen före (F) och efter (E) sanering uppdelat på ägarkategorier.

Är de här redovisade barnfamiljsandelarna höga? Vid en jämförelse med nyexploateringsområden i regionen så framstår andelarna som blygsamma. Där ligger ofta barnfamiljsandelarna runt 50%. Socialförvaltningen har gjort en studie kallad "Bostadssocial beskrivning av Stockholm 1973", där bland annat andelen barnfamiljer redovisas i fastigheter av olika ålder och med olika ägare. Mot bakgrund av de uppgifterna är inte andelen barnfamiljer i de undersökta privata fastigheterna höga. De är efter saneringen i själva verket endast 4% större än genomsnittet för nyare privata fastigheter. Andelarna i de allmännyttiga fastigheterna är däremot höga även i jämförelse med socialförvaltningens siffror. Att säga något om bostads-

rätts/andelsfastigheterna är svårt eftersom vi endast haft ett hundratal sådana lägenheter i undersökningen. Andelarna ligger dock över genomsnittet. Se tabellen nedan.

	Byggda		Denna undersökning		
	Före 1954	Efter 1954	Före	Efter san.	
Privat	6	19	9	23	%
Allmännytt	9	21	11	36	%
Bostadsrätt/ andel	4	13	14	21	%

TABELL 20 Andelen barnfamiljer i innerstaden i fastigheter uppdelat efter ägarkategori och byggnadsår ur socialförvaltningens "Bostadssocial beskrivning Stockholm 1973". Samt en jämförelse med denna undersökning.

De fastigheter där bostadsförmedlingen har anvisat över hälften av lägenheterna har en likartad hushållssammansättning som de övriga fastigheterna. I ett avseende skiljer sig dock hushållssammansättningen. Gruppen ensamstående med barn är 4% större än genomsnittet i de undersökta fastigheterna samtidigt som gruppen ensamstående utan barn är lika mycket mindre. I de fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat lägenheterna skiljer sig således hushållssammansättningen mer från kommungenomsnittet än vad det gör för alla undersökta fastigheter totalt.

	Ensamstående		Sammanboende	
	med barn	utan barn	med barn	utan barn
Antal	78	247	65	99
Procent	16	51	13	20
Totalt (%)	12	55	13	20

TABELL 21 visar hushållssammansättningen i de fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat över 50% av lägenheterna. Och som jämförelse sammansättningen i samtliga undersökta fastigheter. (N=489)

Hushållssammansättningen stadsdelsvis

Mellan stadsdelarna rådde likartade förhållanden före saneringen med undantag av Östermalm som har färre enpersonshushåll. Efter saneringen har både Södermalm och Östermalm högre barnfamiljsandelar än de övriga, för Södermalms del har speciellt gruppen en-

samstående med barn ökat och på Östermalm sammanboende med barn. Skillnaderna är dock inte stora.

	Ensamstående				Sammanboende				%
	med barn		utan barn		med barn		utan barn		
	F	E	F	E	F	E	F	E	
Södermalm	2	16	73	52	6	12	19	20	
Östermalm	4	10	64	52	9	16	23	22	
Vasastan	3	8	71	60	7	13	19	19	
Kungsholmen	3	9	71	58	6	12	20	21	
Totalt	3	12	71	55	6	13	20	20	

TABELL 22 visar hushållssammansättningen stadsdelsvis. Före (F) och efter (E) sanering.

Åldersstruktur

Saneringen innebar inte att antalet människor förändrades särskilt påtagligt. Antalet mantalsskrivna sjönk med 70 personer från 2100 till 2030. Detta motsvarar en minskning med 3 %. Ålderssammansättningen före och efter saneringen visas i tabellen nedan där även ålderssammansättningen i innerstaden finns med.

	0-6	7-17	18-24	25-44	45-64	65- år	
Före sanering	3	4	10	33	24	26	(%)
Efter sanering	9	8	8	43	19	13	
Innerstaden	4	5	9	26	26	30	

TABELL 23 Ålderssammansättningen före och efter sanering. $N_{\text{före}}=2100$
 $N_{\text{efter}}=2030$.

Före saneringen låg inte åldersfördelningen så långt från innerstadsgenomsnittet. De undersökta fastigheterna avviker alltså inte från vad som kan kallas ett " normalt " urval av fastigheter belägna i innerstaden. Barn och pensionärsandelarna var bara några procent lägre än genomsnittet. Efter saneringen är bilden en helt annan. Andelen personer över 65 år har minskat med 13 % och andelen personer över 45 år med 18 %. Pensionärgruppen har med andra ord hal-

verats och ligger med sin andel efter sanering långt under innerstadsgenomsnittet. Andelen personer under 17 år ökade från 7 till 17 %, en dryg fördubbling.

Förändringarna som redovisats har ingen motsvarighet i de övriga fastigheterna i innerstaden. Till exempel minskade pensionärernas andel med 50 % (eller 53 % om man räknar i absoluta tal) i de sanerade fastigheterna samtidigt som de ökade med 1 % i innerstaden mellan 1972 och 1976. Vid en jämförelse med kommunens ålderssammansättning så är andelen barn i nivå med kommungenomsnittet medan pensionärerna är för få. Se tabellen nedan.

	0-6	7-17	18-24	25-44	45-64	65- år
Innerstaden 1972	4	5	9	23	30	29 (%)
Innerstaden 1976	4	5	9	26	26	30
Kommunen 1976	6	10	10	26	28	20

TABELL 24 Ålderssammansättningen i innerstaden 1972, 1976 samt i kommunen 1976.

En uppdelning av ålderssammansättningen efter fastighetsägare, visar att allmännyttan har höga barnandelar och låga pensionärsandelar efter saneringen. De kooperativa fastigheterna har mycket högre pensionärsandelar än genomsnittligt vilket antagligen beror på att förmedlingen av dessa lägenheter sker inom den kooperativa föreningen.

Ägare	0-17		18-64		65- år	
	F	E	F	E	F	E
Privat	7	17	68	70	25	13 (%)
Allmännyttan	9	24	74	68	17	8
Bostadsrätt/andel	6	11	69	77	25	12
Kooperativ	7	11	42	65	51	24

TABELL 25 visar ålderssammansättningen före (F) och efter (E) sanering uppdelat på fastighetsägarkategorier.

Vid en jämförelse med ålderssammansättningen i kommunen eller i innerstaden ter sig speciellt de redovisade pensionärsandelarna som låga, men vid en jämförelse med nyare fastigheter i innerstaden

däremot som tämligen normala. Rent allmänt är det så att befolkningen är äldre i äldre fastigheter vilket beror på att de äldre inte flyttar i samma omfattning som de yngre. När inflyttning för första gången sker i en fastighet, består hushållen ofta av många

	allmännyttans fastigheter		privata fastigheter		bostadsrätts- föreningar		små- hus
	-1954	1955-	-1954	1955-	-1954	1955-	
kommunen	12	8	24	7	30	9	8
innerstaden	22	10	27	8	37	11	-

TABELL 26 visar andelen personer 67 år och äldre i procent av hela befolkningen. Källa: Bostadssocial besk. av Stockholm 1973.

barnfamiljer och få pensionärshushåll. När barnen växer upp och så småningom flyttar hemifrån bor ofta föräldrarna kvar, boendetätheten sjunker och andelen pensionärshushåll ökar. För att bryta en sådan befolkningsutveckling som kan kallas spontan krävs säkert att bostadsförmedlingen i inflyttningsskedet speciellt ser till att andelen äldre inte blir för liten. Detta har emellertid inte skett. Åldersammansättningen i de fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat merparten av lägenheterna innehåller t.o.m. lägre pensionärsandelar och högre barnandelar än genomsnittligt, se tabell.

	0-17	18-64	65-
antal	176	581	98
procent	21	68	11
totalt	17	70	13

TABELL 27 visar ålderssammansättningen i de fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat över 50% av lägenheterna och i samtliga undersökta fastigheter. N= 855

Ålderssammansättningen stadsdelsvis

Inga speciella särdrag mellan stadsdelarna föreligger. Åldersfördelningen är förvånansvärt lika, särskilt med tanke på de stora avvikelserna mellan stadsdelarna när det gäller den sociala statusen. Det som kan sägas om åldersfördelningen är att Vasastaden och Kungsholmen före saneringen hade högre pensionärsandelar som efter saneringen blev av samma storleksordning som i de andra stadsdelarna, se för övrigt tabellen.

	0-17		18-64		65-	
	F	E	F	E	F	E
Södermalm	6	15	71	71	23	14
Östermalm	7	16	70	69	23	15
Vasastaden	9	15	62	71	29	14
Kungsholmen	8	16	62	72	32	12
totalt	7	17	67	70	26	13

TABELL 28 visar ålderssammansättningen stadsdelsvis i de undersökta fastigheterna.

Flyttningsmönstret relaterat till ålder och hushållstyp

Flyttningsmönstret för samtliga ut- och inflyttande hushåll redovisas i nedanstående tabell. 1136 hushåll flyttade ut från fastigheterna och 876 flyttade in. 259 hushåll bodde kvar under saneringen eller flyttade tillbaka efter avslutad sanering.

	Egen förs.	Övrig egen stadsdel	Övrig innerstad	Förort Sthlms kommun	Övriga länet	Utanför länet	%
Utflyttad till	21	17	19	19	12	12	%
Inflyttad från	23	18	24	18	11	6	%

TABELL 29 visar var utflyttarna bodde våren 1978 och var inflyttarna bodde innan de flyttade in i den sanerade fastigheten.

Utflyttningen

Som framgår av tabell 29 så är det en stor del av hushållen som lämnat innerstaden. Sammanlagt 43 % varav 12 % har flyttat till platser som ligger utanför länet och som vi anser vara oberoende av saneringen. Flyttningarna utanför länet kan möjligen ha initierats av saneringen. Av alla utflyttande hushåll blev endast 21% kvar inom samma församling som de tidigare bott i.

Inflyttningen

Ungefär två tredjedelar av inflyttarna var redan bosatta i innerstaden när de flyttade till de nysanerade fastigheterna. Av resterande 35 % kom cirka hälften (18%) från Stockholms kommuns förorter, medan den andra hälften kom från andra kommuner eller län.

Flyttningsmönstret för hushåll med olika sammansättning var likartat. Skillnaden i flyttningsmönster var i själva verket obefintlig mellan de olika hushållstyperna. Något som däremot påverkade flyttningsmönstret var personernas ålder. Ju äldre en person var dess kortare sträcka flyttade hon. Pensionärerna hade den högsta andelen flyttande inom den egna församlingen (40 %), inom egen stadsdel (60 %) och inom innerstaden (76 %). Personer i åldern 45-64 år hade de näst högsta andelarna (20, 47 och 66 %), medan de lägsta andelarna återfanns i åldersgruppen 18-44 år (15, 28 och 47%). Pensionärernas andel flyttningar inom den egna församlingen var således dubbelt så hög som för andra åldersgrupper. Se tabell 30. Att pensionärerna lyckats förhållandevis bättre än övriga grupper med att bo kvar i sitt gamla bostadsområde har säkert flera förklaringsgrunder. En kan vara att de i motsats till andra grupper genom bostadstilläggen är mindre beroende av hyresnivån. En annan förklaring kan vara att pensionärerna vanligtvis efterfrågar de mindre lägenheterna vilka det har funnits gott om i innerstaden. De äldres behov av att få bo i en invand miljö är känt¹⁾ och har uppmärksammats i saneringsdebatten vilket kan ha medfört att speciell hänsyn tagits till dem vid evakueringen. I undersökningen "Uppsagda för sanering- hur gick det sen"²⁾ visades det att pensionärerna hade den lägsta flyttningsviljan. Barnfamiljerna däremot kan mot bakgrun av trafikproblemen och miljödebatten medvetet ha

1) Lovén, J. Socialmedicinsk tidskrift, nr 10 1978.

2) Selander, P. "Uppsagda för sanering - hur gick det sen" Sthlm 1971.

sökt sig från innerstaden.

Andelen barnfamiljer bland utflyttarna är 9 % där huvuddelen utgörs av sammanboende med barn. 72 % av utflyttarna är ensamstående utan barn. Andelen barnfamiljer bland inflyttarna är 28 %, jämnt fördelade på ensamstående och sammanboende med barn. 52 % av inflyttarna är enpersonshushåll och 20 % är sammanboende utan barn.

ÅLDER	Egen förs.		Övrig egen stadsdel		Övrig innerstad		Förort Sthlms kommun		Övriga länet		Utanför länet	
	UT	IN	UT	IN	UT	IN	UT	IN	UT	IN	UT	IN
18-44 år	15	21	13	18	20	24	20	18	16	13	14	6 %
45-64 "	20	26	27	19	19	18	19	23	11	10	4	4
65- "	40	44	20	20	16	26	16	2	3	3	5	5
TOTALT	22	24	18	19	19	22	19	18	12	11	10	6

TABELL 30 visar ut- och inflyttningsmönstret för de olika åldersgrupperna.

När det gäller inflyttarnas åldersfördelning skiljer sig den från befolkningen som var mantalsskriven på de sanerade fastigheterna 1978, främst vad beträffar andelen pensionärer. De utgör endast 7 % av inflyttarna vilket innebär att mindre än varannan pensionär är nyinflyttad och resten alltså har antingen bott kvar eller återflyttat. I övrigt är som en följd av den låga andelen pensionärer de övriga inflyttarna något yngre än hela den mantalsskrivna befolkningen i de sanerade fastigheterna.

Det är de unga personerna i åldern 18-24 år och pensionärernas flyttningsmönster som avviker från det gängse flyttningsmönstret. 90 % av de relativt få pensionärerna kommer från innerstaden varav hälften flyttat in från ett område utanför innerstaden. Personer i åldern 18-24 år är den grupp som har den högsta andelen inflyttare från områden utanför innerstaden. Hela 53 % kommer utifrån varav hälften från områden utanför Stockholms kommun.

Några jämförelser med tidigare undersökningar

I det examensarbete vi gjorde 1976, där vi studerade flyttningsmönster hos befolkningen i saneringsfastigheter åren 1971-74, fann vi stora skillnader mellan socialgruppernas flyttningsmönster som inte återfinns i denna undersökning. Andelen flyttningar inom innerstaden är dessutom högre nu än vad tidigare undersökningar visat för första hälften av 70-talet. Då låg andelen hushåll som flyttade inom innerstaden kring 45 % mot 57 % i denna undersökning. Även de flyttningar som går inom församlingen eller stadsdelen är vanligare i denna undersökning än vad till exempel redovisades i en undersökning av saneringens resultat 1975. Dessa jämförelser pekar på att utflyttarnas ställning stärkts under de senaste åren. En av anledningarna till detta är säkert att bostadsförmedlingen har fått större resurser och att de numera ombesörjer en allt större del av evakueringarna.

Stockholms fastighetskontor har gjort en studie över den kommunala evakueringsverksamheten där bland annat läget på ersättningslägenheterna redovisas. För åren 1975-76 låg hela 83 % av dessa i innerstaden och resterande 17 % i Stockholms kommuns förorter. Det är dock viktigt att hålla i minnet att kommunen endast medverkat med evakuering av 41 % av de lägenheter som finns med i vår undersökning.

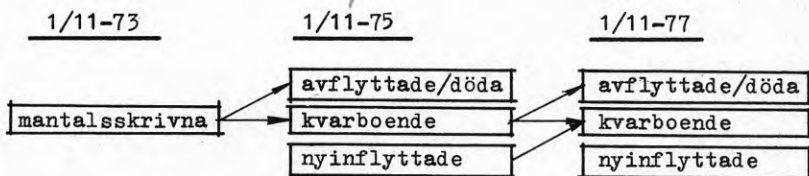
Saneringsprocessen

När planerna på saneringen av en fastighet blir känd för de boende är det sannolikt att omsättningen av lägenheter i fastigheten ökar. Är det så att en del hushåll finner det för gott att självmant byta bostad istället för att avvakta det osäkra resultatet av en evakuering? Skiljer sig de hushåll som flyttar in från de ursprungliga hushållen i något avseende? När vi beskrev befolkningen före saneringen valde vi en tidpunkt då ännu ingen fastighetsägare sökt byggnadslov. Det här kapitlet kommer att handla om vad som händer åren innan en sanering, efter det att planerna på en sanering blivit kända.

1974 var 1485 hushåll mantalsskrivna på fastigheterna. 29 % av dem hade högst bott två år i fastigheterna, dvs de var skrivna på fastigheterna för första gången 1973 eller 1974.

1976 hade hela 49 % av den mantalsskrivna befolkningen 1974 flyttat från fastigheterna. Ingen fastighet hade helt tömts mellan 74 och 76 men 16 fastigheter stod nästan tomma. Antalet hushåll hade i dessa fastigheter minskat från 310 st till 77 st. Även om dessa fastigheter inte räknas med så flyttade 36 % av de ursprungliga hushållen mellan 74 och 76.

Eftersom de utflyttande hushållen inte alltid ersattes med inflyttare minskade antalet hushåll med 28 % till 1067 st.

FIGUR 4 visar den indelning av hushållen vi använt oss av. Observera att i gruppen avflyttade/döda 1/11-77 ingår endast de kvarboendes 1/11-75 flyttningar.

De hushåll som flyttade ut mellan 74 och 76 skiljde sig inte på något avgörande sätt från den ursprungliga befolkningen vad beträffar socialgruppssammansättning eller hushållssammansättning. Däremot var andelen äldre lägre. 50 % av den ursprungliga befolkningen var över 45 år men endast 41 % av dem som flyttade mellan 74 och 76.

Den sociala strukturen för de nyinflyttade hushållen 1976 skiljde sig i flera avseenden från den ursprungliga befolkningens. Socialgrupp 3 var betydligt mindre än hos den ursprungliga befolkningen och den okända gruppen var mycket större.

	nyinflyttade 76	avflyttade 76
Socialgrupp 1	32	26
" 2	13	14
" 3	24	34
Studera	2	7
Okända	29	19

TABELL 31 visar den sociala strukturen bland de flyttande.

Hela 81 % av de nyinflyttade hushållen var enpersonshushåll medan barnfamiljsandelen var något större än hos den ursprungliga befolkningen. Detta hänger samman med att de som flyttade in var extremt unga. En fjärdedel av inflyttarna var i åldern 18-24 år medan andelen pensionärer var så liten som 3 % och andelen personer mellan 45-64 år 10 %.

Flyttningarna under 74 och 75 fick sammanfattningsvis till följd att antalet hushåll i fastigheterna minskade med 28 %. Minskningen berodde till 70 % på att en fjärdedel av fastigheterna nästan stod tomma redan vid ingången till 1976. Flyttningsfrekvensen ökade inte i jämförelse med närmast föregående tvåårsperiod räknat på inflyttningen. De som flyttade från fastigheterna var något yngre än den ursprungliga befolkningen och hade en mindre andel socialgrupp 3 än denna.

Anmärkningsvärt är att andelen återflyttare var större bland de nyinflyttade än hos den ursprungliga befolkningen. 76 hushåll eller 24 % av de nyinflyttade återflyttade. Den del av den ursprungliga befolkningen som bodde kvar 1976 hade dock en ännu större andel återflyttare nämligen 34 %.

Den ursprungliga befolkningens flyttningmönster har tidigare beskrivits, se sid. 38 och 48.

Delas dessa flyttningar upp i sådana som skett före respektive efter den första november 1975 så framstår två vitt skilda flyttningsmönster. Före den 1/11-75 var det endast 47 % av flyttningarna som gick inom innerstaden, medan motsvarande andel för flyttningarna efter 1/11-75 var över 70 %. Över hälften av hushållen bodde till och med kvar i samma stadsdel som tidigare.

Utflyttade till	egen förs.	övrig egen stadsdel	övrig innerstad	förort Sthlms kommun	länet	övrigt utanför länet
Avflyttade 1974-76	13	14	20	23	16	14
Avflyttade 1976-78	31	21	18	14	6	10

TABELL 32 visar var utflyttarna före respektive efter 1975-11-01 bodde våren 1978.

Vi kan slutligen konstatera att det var en riktig utgångspunkt att gå tillbaka till 1974 för att beskriva hur befolkningen såg ut före saneringen. Hade vi till exempel valt 1976 så hade befolkningen blivit mindre, haft en annan sammansättning och ett annat flyttningsmönster.

Allsidig befolkningssammansättning

Vad är egentligen allsidig befolkningssammansättning? I saneringskommitténs promemoria angående riktlinjer för det fortsatta förnyelsearbetet i de äldre bostadsområdena sägs bland annat angående de sociala målen:

"De sociala mål som är vägledande för samhällsbyggandet i stort bör gälla även förnyelsen av de äldre bostadsområdena.

Det övergripande målet för bostadsförnyelse är att ge alla medborgare tillgång till goda bostäder och en god boendemiljö och att hålla boendekostnaderna på en rimlig nivå.

I samband med bostadssaneringen skall initieras en utveckling mot en mera allsidig befolkningssammansättning i kommunens olika delar.

Den sociala strukturen bör påverkas i syfte att uppnå det sociala målet att skapa ett samhälle där individer med olika förhållanden i fråga om familjesituation, ålder, sysselsättning, inkomst, intressen lever i kontakt med varandra."

Av detta citat framgår att allsidighet skall skapas mellan olika delar av kommunen och att allsidighet består av komponenterna familjesituation, ålder, sysselsättning, inkomst och intressen. Kommunen vill alltså uppnå integration i alla avseenden.

Har då allsidighet uppnåtts? En rimlig utgångspunkt för att bedöma allsidigheten är att jämföra befolkningen i de sanerade fastigheterna i olika avseenden med kommungenomsnittet som får betecknas som det mest allsidiga. Att till exempel vilja flytta in hushåll av en speciell typ (barnfamilj, socialgrupp 1) för att på det sättet få upp hela stadsdelens andel till en nivå som liknar kommungenomsnittet kan inte vara en riktig målsättning. Det innebär på sikt att man går från en ensidighet till en annan.

Eftersom ingen officiell statistik över socio-ekonomiska grupper produceras, vilket är beklagligt, är det svårt att uttala sig om någon måluppfyllelse beträffande den socio-ekonomiska strukturen efter sanering. Det torde stå helt klart att en befolkning där socialgrupp 1 är större än de övriga socialgrupperna tillsammans är knappast kan betraktas som allsidig. Ett rimligt antagande är att socialgrupp 3 var något överrepresenterad före saneringen och socialgrupp 1 är det efteråt. Utvecklingen på Östermalm är särskilt

otillfredsställande. Där har ju av tradition de välsituerade ett fäste som saneringen nu ytterligare förstärkt.

Vad beträffar hushållssammansättningen kan man i stort sätt säga att saneringen innebar ett stort steg mot allsidighet. Befolkningen efter saneringen innehöll alldeles för få personer över 45 år för att det ska gå att tala om allsidig ålderssammansättning. I själva verket rådde en "mer allsidig" ålderssammansättning före sanering. Sammanfattningsvis innebar saneringen ett stort steg mot en allsidig befolkningssammansättning vad det gäller hushållsstruktur men det har skett till priset av en skev social struktur och ålderssammansättning.

Lägenhetsfördelningen ett medel för måluppfyllelse ?

Vi har tidigare konstaterat att saneringen 1977 medförde en betydligt större ändring av lägenhetsfördelningen än vad som varit fallet under tidigare år. Givetvis är det inte bara lägenhetsfördelningen som skiljer 1977 års sanering från andra års. Kommunen har blivit aktivare, hyresnivån kan ha ändrats och det är svårare att över huvud taget få en lägenhet etc. Men eftersom fastighetskontoret anser att lägenhetsfördelningen jämte förmedlingen av lägenheterna är de viktigaste styrmedlen för att uppnå de uppsatta målen, kan det vara idé att jämföra resultaten mellan olika undersökningar och då speciellt lägenhetsfördelningen med befolkningsammansättningen. Först ska emellertid citeras ett från fastighetskontorets remissvar angående riktlinjer för det fortsatta förnyelsearbetet i de äldre bostadsområdena, som ska belysa vilken syn de har på styrmedlen.

"Vad först gäller den sociala strukturen kan konstateras att den är mycket svår att påverka med bostadspolitiska styrmedel. Saneringskommittén anvisar heller inga medel men pekar i detta sammanhang på behovet av hyresgästinflytande, kvarboenderätt och låga boendekostnader. Detta är i och för sig angelägna faktorer men de torde knappast på något avgörande sätt förändra den sociala strukturen."

Lite längre fram skriver man:

"Det främsta styrmedlet- utöver styrd anvisning av hyresgäster - för att häva den sneda ålders- och hushållssammansättningen är en förändrad lägenhetssammansättning med inriktning på större lägenheter."

Den här undersökningen kan konstatera att den sociala strukturen förändrats och det kraftigt, men knappast i överensstämmelse med de uppsatta målen. Den har heller inte ändrats annorlunda än vad tidigare undersökningar visat, se nästa sida, trots att lägenhetsfördelningen mycket bättre motsvarar den då av kommunen uppsatta 25:50:25 normen.

Sammanställningen på nästa sida tyder på att ett samband mellan lägenhetsfördelning och hushållssammansättning råder. Det är mera oklart om lägenhetssammansättningen har någon inverkan på åldersammansättningen. Andelen personer över 65 år t.ex. varierar inte alls på samma sätt som lägenhetsfördelningen.

	Upp sagda för sanering - 68-71	examensarbete KTH 71-74	social-förv. undersökning 75	denna under- sökning 77
lägenhets- fördelning efter san.				
-2 rok	52	68	70	36
3 rok	29	20	19	38
4 rok-	19	12	11	26
soc-grp 3:s andel efter san.	18	15	-	18
hushåll med barn	20	17	10	25
andel 0-17 år	17	14	12	17
andel 65- år	9	14	28	13

TABELL 33 är en sammanställning av resultaten från olika undersökningar av saneringen i Stockholms innerstad.

Bostadsförmedlingens roll

För att bostadsförmedlingen ska delta i evakueringsarbetet av en fastighet, måste ett beslut fattas av fastighetsnämnden om att evakueringsmedverkan ska lämnas. I sina "riktlinjer för evakueringsarbetet inom bostadsförmedlingskontoret" (770204 rev. 780116) säger Stockholms bostadsförmedling att

"bostadsförmedlingen kommer i det fortsatta saneringsarbetet att handlägga samtliga ombyggnadsprojekt som skall genomföras med hjälp av statliga lån oavsett fastighetsägaren träffar avtal om kommunal evakueringsmedverkan eller ej."

Motiveringen är den att hyresgästen skall behandlas lika oavsett vem som handhar evakueringen. Man fritar dock inte fastighetsägaren det yttersta ansvaret för att hyresgästerna får lämpliga ersättningslägenheter. Ett krav för att få kommunal evakueringsmedverkan är alltså att saneringen sker med stöd av statliga lån. Genom att saneringen finansieras med statliga lån får kommunen förmedlingsrätten till de lägenheter som produceras¹⁾. Anvisningsrätten har kommunen intill

1) SFS 1974:946 55§

två månader före beräknat inflyttningsdatum. Fastighetsägaren har skyldighet att lämna uppgift om beräknat inflyttningsdatum senast fyra månader före samma datum. Bostadsförmedlingen har m a o anvisningsrätten till alla lägenheter som producerats med stöd av statliga lån, men genom återflyttningsrätten får man inte tillgång till alla dessa lägenheter. Återflyttningsrätten finns nämnd i hyreslagen 46§, där det i punkt 10 sägs:

"Avträder bostadshyresgäst lägenhet eller del därav med anledning av att huset skall undergå större ombyggnad skall hyresgästen om möjligt beredas tillfälle att efter ombyggnaden hyra likvärdig lägenhet i huset."

Enligt förarbetena avses med "om möjligt" att lägenheterna "räcker" för dem som önskar återflytta. Bostadsförmedlingen i Stockholm har i samråd med fastighetskontoret utarbetat förslag till riktlinjer i samband med att hyresgäst önskar återflytta. Dessa riktlinjer betyder att hyresgästen redan vid evakueringsstillfället måste bestämma sig för om han eller hon önskar återflytta, och om så önskas så måste hyresgästen som tillfällig bostad acceptera en lägenhet som inte har en "helt tillfredställande utrustning" eller som ligger i ett evakueringshotell¹⁾.

Intresset för återflyttning är inte speciellt stort. Cirka 12,5% av de evakuerade hushållen har fått återflyttningsintyg. Det ljumma intresset för återflyttning hänger troligen samman med att det rent allmänt är jobbigt att flytta, men problemen blir ändå större om man tvingas låta sina ev. barn gå i en ny skola under omkring ett års tid. Daghemsfrågan är onödig att kommentera i dagens läge.

Man kan också tänka sig att hushållet under en längre tid haft funderingar på att byta lägenhet för att den varit för liten, och vid evakueringen utnyttjar tillfället till att få en större lägenhet. Bostadsförmedlingen bedömer nämligen hushållets behov när de anvisar lägenheter, vilket till exempel betyder att en ensamstående med ett barn som haft 2 rok anvisas 3 rok.

I en undersökning av bl a önskemålen om återflyttning vid saneringen av Östra Mariaberget som gjorts av Stockholms kommun²⁾, visas att 27% av samtliga intervjuade personer tidigare hade gjort försök att flytta ifrån sin lägenhet. Av de som ännu ej fått en uppsägning ville 75% återflytta men önskemålen sjönk till omkring 60% i den grupp som hade fått

1) Ur riktlinjer för evakueringsarbetet inom bostadsförmedlingen Sthlm.
2) Generalplaneberedningen, Östra Mariaberget. Stockholm 1971

en uppsägning och som därmed hade satt sig in i vad en återflyttning innebar. Vid frågan om man önskade återflytta vid en hyresnivå motsvarande nyproduktion så sjönk andelen återflyttningsvilliga till 49 %. Slutligen kunde man ana att i praktiken omkring 25% valde ett återflyttningsintyg, siffran är dock statistiskt svagt underbyggd.

Av detta framgår att många gärna vill flytta tillbaka men under inverkan av de praktiska konsekvenserna så är det få som verkligen utnyttjar, eller har möjlighet till, en återflyttning. Enligt kommunens undersökning så spelar hyreskostnaden en viktig roll i sammanhanget, men de praktiska problemen har också stor betydelse, speciellt för de äldre, när det gäller återflyttningsbenägenheten. Som en annan orsak till den låga återflyttningsandelen antar man i undersökningen att det faktum att man måste avgöra om man vill flytta tillbaka långt innan man vet något om den nya hyran är speciellt för dem som är tveksamma om sina ekonomiska möjligheter i framtiden.

Bostadsförmedlingen har som tidigare nämnts anvisat 514 lägenheter i 32 fastigheter med totalt 636 lägenheter efter saneringen. Till detta kommer återflyttningen. Totalt fick i dessa fastigheter 84 hushåll återflyttningsintyg men endast 38 av dem hade återflyttat den 1:e nov 1977. Anledningarna till att endast omkring hälften av hushållen med återflyttningsintyg verkligen återflyttat är väl att söka bland samma orsaker som gör att så få vill ha återflyttningsintyg. I praktiken återflyttade alltså endast 6% av hushållen i dessa fastigheter, en anmärkningsvärt låg siffra.

Bostadsförmedlingen har således totalt medverkat i förmedlingen av 552 lägenheter (anvisning+återflyttning), medan 1028 lägenheter producerats med statliga lån varav endast 89 lägenheter endast med energilån. 41% av lägenheterna med statlig belåning, energilånen oräknade har inte förmedlats genom bostadsförmedlingen.

Vilka fastigheter är det då som bostadsförmedlingen anvisat lägenheter i? Av de 32 fastigheterna är 9 allmännyttiga och resten ägs av privatpersoner eller bolag. Ingen fastighet är således en andels- eller bostadsrättsfastighet. I de allmännyttiga fastigheterna har förmedlingen anvisat alla eller så gott som alla lägenheterna medan man i de övriga i en del fall anvisat mindre än hälften av lägenheterna.

Som framgått av genomgången av befolkningssammansättningen skiljer

sig inte denna i de fastigheter där bostadsförmedlingen anvisat merparten av lägenheterna. Den sociala strukturen är likartad, barnfamiljsandelen något större och andelen pensionärer något lägre. Dessa siffror pekar mot att det inte räcker med bara bostadsförmedling i samhälllig regi för att uppnå den uppsatta målsättningen om allsidig befolkningssammansättning.

Sammanfattning

Syfte

Undersökningen avser endast Stockholms innerstad och dess syfte har varit att följa upp de tidigare studier som gjorts för att möjliggöra en bedömning av hur skilda tidpunkters olika förutsättningar påverkat saneringens effekter.

I detta syfte har det varit särskilt angeläget att fånga in verkningarna av de styrmedel man från olika håll satt en stor tillit till, nämligen lägenhetsfördelningens styreffekt på den s k "allsidiga" befolkningsstrukturen och hyresgästföreningens möjlighet att styra saneringen genom att den kan motsätta sig en standard som överstiger vad man kallar lägsta godtagbara standard (LGS). Denna standard är oerhört låg och överskrids i så gott som samtliga saneringar. Undersökningen är helt empirisk och arbetar uteslutande med statistiskt material. Några intervjuer har alltså inte förekommit med inblandade parter. Däremot har kontakt tagits med exempelvis bostadsförmedlingen för att få en bild av deras arbetssätt och funktion vid en sanering.

Metod

Det statistiska material vi arbetat med är Stockholms statistiska kontors statistik över om- och tillbyggnad under 1977 i Stockholms innerstad. Byggnadslovhandlingarna till samtliga i undersökningen ingående fastigheter och bostadslånebeslut i Stockholms förmedlingsorgans register. Mantalslängder för tre tidpunkter kallade "före", "strax före" och "efter". Fastighetsböcker vid Stockholms tingsrätt. Utflyttningarna har insamlats per utflyttad individ hos folkbokföringen i Stockholm.

All denna statistik har insamlats och bearbetats manuellt. ADB-behandling hade varit tekniskt möjlig men möjligheten att få datainspektionens godkännande för samtliga samkörningar bedömdes som tveksam och med den behandlingstid som ett avgörande hade tagit och med de kostnader detta är förknippat med (tydligen oavsett om det blivit avslag eller godkännande) fann vi oss tvungna att avstå från ADB.

Undersökningens resultat

De undersökta fastigheterna innehöll före saneringen mest smålägenheter - 83 % av lägenheterna var mindre än 3 r o k. Lägenheterna var i de flesta fall halv- eller omoderna och saknade badrum eller dusch. Dessutom saknades oftast hiss i fastigheterna. Dessa förhållanden återspeglade sig i fastigheternas befolkning av vilka hälften var över 45 år (26 % var över 65 år), och 36 % tillhörde socialgrupp 3. Ett hushåll på tio hade barn och 67 % av hushållen bestod av ensamstående (med eller utan barn).

Inför saneringen evakuerades befolkningen och drygt hälften, eller 57 %, fick nya bostäder inom innerstaden. Av dem som flyttade från innerstaden bosatte sig hälften i förorter inom Stockholms kommun, en fjärdedel utanför kommunen men inom länet medan resten lämnade länet. Det enda som givit någon märkbar skillnad i flyttningsmönstret är åldern hos utflyttarna. Varken socialgruppstillhörighet eller hushållssammansättning tycks alltså ha påverkat flyttningarna. Men mellan ålder och flyttning råder ett klart samband. Av pensionärerna kom tre fjärdedelar att bo inom innerstaden medan i åldersgruppen 18-44 år knappt hälften flyttade inom innerstaden. Flyttningen till en lägenhet inom den egna församlingen var dubbelt så vanlig bland pensionärerna än hos de övriga åldersgrupperna. De äldre har en stark önskan att bo kvar i sin invanda miljö där de ofta har bott under en lång tid, vilket till exempel visas i en undersökning som generalplaneberedningen gjort inför saneringen av Östra Mariaberget (se not sid 59); "I samtliga åldersgrupper dominerar önskemålet att i första hand bo kvar på Södermalm. Andelen är högst i åldersgruppen 65 år eller äldre (87 %)." (sid 114 i rapporten).

Eftersom inget samband har kunnat ses mellan socialgrupp eller hushållsstruktur och flyttningsmönster, antar vi att utflyttarna fått sina nya lägenheter på ganska lika villkor. De som evakueras har tillgång till bostadsmarknaden på ett helt annat sätt än andra. Man har rätt att få en ersättningslägenhet och man behöver inte acceptera vilket erbjudande som helst. En stor nackdel och en stor källa till oro kan däremot märkas i den relativt maktlösa situation de boende befinner sig inför vid en sanering. De exempel på försök till direkt inflytande på

saneringen från de boendes sida som vi stött på i form av skrivelser i fastighetsakterna på stadsbyggnadskontoret, har aldrig lett till något resultat framgår det av dokumentationen i akterna.

Saneringarna är nästan alltid så omfattande att hyresgästerna tvingas flytta under ombyggnadsarbetena vilket, genom den låga återflyttningsandelen, ca 17 %, betyder att hyresgästernas eventuella medverkan i planeringen av saneringen blir en fråga om tyckande om hur kommande, till ungefär 80 % helt nya hyresgäster, skall bo.

Alla flyttade som sagt inte ut för gott utan en del flyttade tillbaka eller bodde kvar under saneringen. Drygt en sjättedel av befolkningen flyttade alltså tillbaka till fastigheten när den var sanerad men fanns skillnader mellan fastigheterna när det gäller återflyttningen. I vissa fastigheter var återflyttningen över 50 % och i andra ingen alls. Återflyttningens storlek varierade inte bara mellan de olika fastigheterna utan också mellan olika stadsdelar. Östermalm hade den största återflyttningen och Södermalm den minsta. Bland återflyttarna var socialgrupp 1 generellt överrepresenterad. Detta kan vara förklaringen till att återflyttningsandelen på Östermalm var störst, eftersom socialgrupp 1 dominerade de sanerade fastigheterna där redan före saneringen.

Saneringen innebar stora förändringar i flera avseenden. Husens standard höjdes, man satte in hissar och ordnade fullt moderna kök och badrum. Soptunnorna på gårdarna försvann och ersattes av moderna sopnedkast med vidhängande soprum, och gårdarna finplanerades. Många smålägenheter slogs samman och det skapades en stor andel familjelägenheter (3 rok och större). 64 % av lägenheterna passade barnfamiljer, det vill säga de var 3 rok eller större. Vi återkommer strax till lägenhetsfördelningen.

Den efter saneringen följande inflyttningen dominerades helt av socialgrupp 1. Barnfamiljernas andel var stor i jämförelse med innerstaden som helhet, och det var få gamla som flyttade in. Huvuddelen av inflyttarna kom från innerstaden. De få pensionärer som flyttade in kom nästan enbart från innerstaden, och hälften av de efter saneringen boende pensionärerna var återflyttare.

Den sociala strukturen förändras kraftigt i och med saneringen. Socialgrupp 3 dominerar före saneringen medan socialgrupp 1 dominerar efter. Det har alltså skett en utveckling från en grupps överrepresentation till en annans.

Men analyserar man socialgrupperna utifrån ålderssynpunkt på så sätt att man jämför icke pensionärernas och pensionärernas socialgruppsammansättning, så finner man att socialgrupp 3' dominans före saneringen huvudsakligen består av den stora gruppen pensionärer som tillhör socialgrupp 3. I de produktiva åldersgrupperna råder en ganska jämn socialgruppsfördelning, med undantag för socialgrupp 2 som är något underrepresenterad. Den överrepresentation av socialgrupp 3 som råder före sanering sammanhänger således med den sneda åldersfördelningen.

Efter saneringen visar det sig att pensionärgruppen bidrar till att moderera den kraftiga förskjutningen mot socialgrupp 1 som skett. Tas pensionärerna bort ökar skillnaden som finns mellan socialgrupp 1' och 3' andelar.

Trots att lägenhetsfördelningen nu förändrats kraftigt så har ändå socialgruppsförändringen blivit likadan som vid tidigare saneringsundersökningar.

Lägenhetsfördelningen har från kommunens sida ansetts vara ett av de viktigaste medlen för att uppnå en önskvärd befolkningssammansättning. Om hushållssammansättningen och lägenhetsfördelningen före saneringen jämförs, så visar det sig att det går att "fylla" lägenheterna utan att någon påtaglig överstandard uppstår. I räkneexemplet nedan har vi fördelat 1000 hushåll på 1000 lägenheter, båda med samma fördelning som rådde i våra undersökta fastigheter 1974. Lägenhetsstorlekarna passade tämligen väl till hushållssammansättningen. Här bortser vi ifrån att det är otillfredsställande med så många ettor. De ensamstående utan barn "fyller upp" ettorna och hälften av tvåorna medan de sammanboende utan barn antingen kan bo i tvåor eller treor.

Lägenheter	Ensamst. utan barn	Sammanb. utan barn	Ensamst. med barn	Sammanb. med barn
	708	200	26	66
1 rok	573			
2 rok	260	135		
3 rok	88		75	
4 rok	39			13
5 rok	40			

TABELL 34 som visar hur 1000 hushåll och 1000 lägenheter med samma fördelning som i de undersökta fastigheterna 1974, kan fördelas.

Däremot korresponderar lägenhetsfördelning och hushållssammansättning inte alls lika bra efter saneringen. Lägenheterna är för stora, vilket motsvarande räkneexempel som för förhållandena före saneringen visar. Smålägenheterna räcker inte ens till för enpersons-hushållen utan de fyller även upp hälften av trerumslägenheterna. En del hushåll utan barn bor i fyrrumslägenheter. Med hänsyn till den hushållssammansättning som råder efter saneringen är det en påtaglig övervikt av treor medan tvårumslägenheterna är för få. Målsättningen som gällde vid tiden för saneringen om att de sanerade fastigheterna skulle innehålla 75 % treor och större visar sig alltså vara olämplig med tanke på de inflyttade hushållens sammansättning. Den övervägande delen (minst 60 %) av lägenheterna på 3 rok eller större har gått till hushåll utan barn. Det visar sig att andelen barnfamiljer per familjelägenhet har minskat från 46 till 38 %. De större lägenheterna utnyttjas alltså företrädesvis av andra hushåll än barnfamiljer.

Lägenheter	Ensamst. utan barn	Sammanb. utan barn	Ensamst. med barn	Sammanb. med barn
	553	202	116	129
1 rok	125	125		
2 rok	228	228		
3 rok	385	200	185	
4 rok	196		17	116
5 rok	66			63

TABELL 35 Fördelning av 1000 lägenheter och 1000 hushåll båda med samma fördelning som i våra fastigheter 1978.

Resultaten av saneringen kan sammanfattas i följande punkter:

- o Det skedde en kraftig förändring i lägenhetsstrukturen.
- o De boende efter sanering har fått en betydlig överstandard.
- o Socialgrupp 1 ökade från 26 till 45 % medan socialgrupp 3 minskade från 36 till 18 %.
- o Barnfamiljernas andel ökade från 9 till 25 %.
- o 68 % av barnfamiljerna som återfinns efter sanering bodde redan tidigare i innerstaden.
- o Andelen barnfamiljer i familjelägenheter sjönk från 46 till 38 %.
- o Hushållsstrukturen blev något mer "allsidig".
- o Åldersgruppen 25-44 år andel ökade medan åldersgruppen 45 år och uppåt minskade.
- o Pensionärernas andel minskade från 26 till 13 %.
- o 17 % av hushållen återflyttade. Av dessa var 63 % ensamstående och 60 % över 45 år.

- o Sammanlagt flyttade fler hushåll ut ur innerstaden än in. Socialgrupp 3 står för så gott som hela denna "förlust". Bara i socialgrupp 1 flyttade fler hushåll in till innerstaden än det flyttade ut.

BILAGA 1. Metoder och felkällor

METODER OCH FELKÄLLOR

För denna undersökning har en mängd olika register använts. Vi har däremot inte gjort några intervjuer med ansvariga från kommunen eller med hyresgäster, hyresgästorganisationen, fastighetsägare eller fastighetsägarföreningen. Kontakter har dock tagits med personer som kunnat lämna råd och synpunkter om de register vi använt oss av.

Undersökningen syftar som vi tidigare sagt till att kartlägga eventuella segregationseffekter som blir ett resultat av saneringen av Stockholms innerstad. En huvuddel av arbetet blev därmed att samla in olika data om befolkningen före och efter saneringen, men innan man kommer dit måste de sanerade fastigheterna lokaliseras. Vi ville att de undersökta fastigheterna skulle vara sanerade så nära inpå undersökningstillfället som möjligt med hänsyn till möjligheten att få uppgifter om de boende efter saneringen

Eftersom mantalslängderna som avsåg de boende 1977 var klara och justerade i slutet av februari så gick det att välja fastigheter som färdigställdes under 1977.

Hos Stockholms statistiska kontor fick vi uppgifter om vilka fastigheter som färdigställts under 1977 i innerstaden och uppgifter om själva fastigheterna. Lägenhetsfördelningen före och efter sanering, modernitetsgrad, läge och ägare kunde vi bland annat hämta därifrån.

Fastigheterna sorterades och ur den insamlade mängden sanerade fastigheter ströks de som innehöll endast kategoribostäder och fastigheter där bara en eller ett par lägenheter rustats upp. De återstående kontrollerades hos stadsbyggnadskontoret med avseende på lägenhetsfördelning, saneringens omfattning och byggnadslovs-tidpunkt.

När fastigheterna slutligen kunde anges så blev nästa steg att studera mantalslängderna samt att undersöka ägoförhållanden före och efter saneringen.

Det tillfälle som vi kallat "före saneringen" skulle motsvara det tillfälle som låg närmast saneringen men som ändå kunde betraktas som "ostört". Vid detta tillfälle skulle med andra ord inga planer på sanering finnas eller de skulle åtminstone vara okända för de boende. Vi antog att när planerna på saneringen blev kända så skulle en omflyttning som enbart berodde på saneringsplanerna. De som kunde skulle kanske försöka byta sina lägenheter så snabbt som möjligt medan de ännu hade ett bytesvärde. Möjligheten att få en ny lägenhet i ett läge man själv valt är säkerligen större om inte lägenheten helt uppenbart snart skall saneras. Dessutom slipper man den press det innebär att få erbjudanden av bostadsförmedlingen (om de är inkopplade) med små tidsmarginaler och känslan av att "någon gång måste jag ta det de erbjuder". För varje erbjudande som inte accepteras blir det följande allt svårare att tacka nej till. Vi antog helt enkelt att omsättningen av hyresgäster skulle öka i och med att saneringsplanerna blev kända. Denna omsättning skulle också kunna påverka befolkningsammansättningen.

Eftersom husen i de flesta fall byggdes om under 1976 så bör evakueringen som tar cirka ett år ha ägt rum under 1975. Under 1974 fördes med detta resonemang som grund diskussioner mellan hyresvärd och hyresgäster, eftersom hyresgästerna dels måste få möjlighet att psykologiskt vänja sig vid tanken på en evakuering och dels för att kontakter mellan värd och "riksorganisation av hyresgäster" måste ske, samt att hyresgästerna måste sägas upp och information lämnas.

Vi har därför antagit att hyresgästerna inte kände till den stundande saneringen 1973 och att de därför också kan betraktas som en normalpopulation. De personer vi kallat "de boende före saneringen" var alltså de som bodde i fastigheterna under 1973. För att kontrollera denna hypotes gjorde vi även jämförelser med de boende 1975. Resultatet av denna jämförelse finns presenterat i avsnittet om flyttningar.

För de personer vi fann i fastigheterna 1975 har vi inte tagit fram några flyttningsuppgifter. Denna grupp studeras endast tillsammans och i jämförelse med befolkningen 1973 för att ge en bild av saneringsprocessen och för hypotesprövningen enligt ovan.

Den befolkning som går under benämningen "de boende efter saneringen" utgörs av dem som bodde i fastigheterna 1977. Genom att mantalslängderna inte hade med inflyttningar som skedde under november och december 1977 fick vi komplettera med uppgifter från folkbokföringsregistret. De personer som tillkom genom denna komplettering gjorde att vi fick bättre överensstämmelse mellan lägenhetsantal och antal hushåll.

De data som vi använder oss av består förutom av flyttningsdata främst av socialgruppssammansättningar men även av hushålls-, ålders- och inkomststruktur. Alla dessa data fås (ej om utflyttning) från mantals- och inkomstlängderna. Genom att personer från 18 år räknas som egna hushåll även om de bor tillsammans med sina föräldrar (kamerala hushåll) uppstår en del svårigheter med att finna alla personer som hör till samma hushåll. Än svårare är det att para ihop personer som sammanbor utan att vara gifta till ett hushåll. Man får pussla ihop hushåll med hjälp av tidigare adress, inflyttningsdatum, våningsplan m.m. Om inte verkligt starka indicier kan upptäckas har vi låtit personerna bilda egna hushåll. Det är troligt att vi därigenom underskattat andelen sammanboende men eftersom samma metod har använts både före och efter saneringen torde den beskrivna förändringen vara riktig.

En större osäkerhet kan man nog anta att personernas socialgruppstillhörighet är behäftad med. Vi hade väntat oss att andelen okända personer skulle vara så stor att uppgifterna vore omöjliga att använda. Vi antog nämligen att tendensen att inte uppges yrkesuppgift skulle ha ökat, men så var inte fallet. Gruppen okända utgör 18-19 % men den största delen av dem består av äldre personer som kallat sig herr eller fru och som varit pensionärer. Man kan förutom detta fråga sig hur säkra de yrkesuppgifter som finns angivna är.

Den sociala rörligheten hos individerna bedömer vi som liten och som felkälla försumbar i jämförelse med indelnings- och avgränsningssvårigheter beträffande socialgrupperna. Risken för att en person skall ha ändat sin yrkesroll så drastiskt att personen går från socialgrupp 3 till socialgrupp 1 bedömer vi som mindre än risken att klassificera yrkesuppgifter på ett systematiskt felaktigt sätt är. De systematiska felen tar dock ut varandra när det som här gäller en jämförelse av två populationer - före och efter- där båda klassificerats efter samma mall. Felen som uppstår på grund av indelningssvårigheter samt på grund av den sociala rörligheten bedömer vi som så pass små att det är meningsfullt att analysera materialet utifrån socialgruppsindelningen.

Varje hushåll klassas i en socialgrupp där den av de sammanboende som har den högsta statusen ger hushållets status oavsett om det är en man eller en kvinna. Uppgifterna om yrke härrör från mantalslängden eller i vissa fall telefonkatalogen.

Om åldersindelningen finns inte mycket att säga förutom att vi räknat personer upp till 24 år som barn om de bott hemma hos sina föräldrar. Vi antar att de påverkar hushållets val av bostad och dess ekonomi i så stor utsträckning att det är motiverat. Däremot ingår inte barnens inkomster i hushållets inkomst. Dessa "barn" utgör dock en mycket liten del av barnen.

Vi har arbetat med inkomstbegreppet sammanräknad inkomst, dvs inkomsten före avdrag för underskott i förvärvskälla, övriga allmänna avdrag och förlustavdrag. Endast den sammanlagda hushållsinkomsten redovisas varvid som sagts endast de vuxnas inkomster medräknas eftersom vi inte tror att hushållen baserar sin ekonomi på eventuella barns inkomster.

I flyttningsredovisningen har vi skilt på hushåll som återflyttar och de som inte gör det. De barn som flyttat från föräldrarna har inte tagits med i redovisningen av flyttningarna. Deras flyttning är ju oberoende av saneringen. Vidare har i de fall då vuxna flyttat till olika adresser endast mannens nya adress redovisats. För hushållen som flyttat från fastigheten grundas redovisningen på var de bodde våren 78, för inflyttarna på närmast föregående mantalsskrivning. Uppgifterna hämtades från personregistret eller mantalslängden.

BILAGA 2. Tabeller

SOCIALGRUPPSSAMMANSÄTTNING AV HUSHÅLL MANTALSSKRIVNA 1974

stadsdel	socialgrupp:			stud	okända	summa
	1	2	3			
Södermalm	139	110	292	25	100	666
Östermalm	89	24	35	19	56	223
Vasastaden	97	48	122	17	82	366
Kungsholmen	54	32	79	18	39	222
Gamla stan	4	0	4	0	0	8
Totalt	383	214	532	79	277	1485

SOCIALGRUPPSSAMMANSÄTTNING AV HUSHÅLL MANTALSSKRIVNA 1978

stadsdel	socialgrupp:			stud	okända	summa
	1	2	3			
Södermalm	190	81	108	15	81	475
Östermalm	138	27	24	5	47	241
Vasastaden	127	57	54	11	47	296
Kungsholmen	90	28	33	7	31	189
Gamla stan	4	1	1	0	4	10
Totalt	549	194	220	38	210	1211

DEN SOCIALA STRUKTUREN FÖRE SANERINGEN UPPDELAT PÅ FASTIGHETS-
ÄGARKATEGORIER (731101).

ägare	socialgrupp:			stud.	okända	summa
	1	2	3			
privat	251	146	363	42	176	978
allmännyttta	56	42	98	18	34	248
andel&bost.rätt	53	7	26	9	30	125
kooperativ	23	19	45	10	37	134
summa	383	214	532	79	277	1485

DEN SOCIALA STRUKTUREN EFTER SANERINGEN UPPDELAT PÅ FASTIGHETS-
ÄGARKATEGORIER (771101).

ägare	socialgrupp:			stud.	okända	summa
	1	2	3			
privat	348	125	137	23	132	765
allmännyttta	96	41	43	8	35	223
andel&bost.rätt	79	10	13	3	20	125
kooperativ	26	18	27	4	23	98
summa	549	194	220	38	210	1211

HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNING: MANTALSSKRIVNA 1974.

stadsdel	ensamstående		sammanboende		summa
	med barn	utan barn	med barn	utan barn	
Södermalm	13	486	37	130	666
Östermalm	9	143	21	50	223
Vasastaden	10	260	25	71	366
Kungsholmen	7	157	14	44	222
Gamla stan	0	5	1	2	8
summa	39	1051	98	297	1485

HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNING: MANTALSSKRIVNA 1978.

stadsdel	ensamstående		sammanboende		summa
	med barn	utan barn	med barn	utan barn	
Södermalm	76	248	58	93	475
Östermalm	23	127	38	53	241
Vasastaden	23	179	37	57	296
Kungsholmen	18	109	22	40	189
Gamla stan	0	7	1	2	10
summa	140	670	156	245	1211

HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNINGEN FÖRE SANERINGEN UPPDELAT PÅ FASTIGHETS-
ÄGARKATEGORIER (731101).

ägare	ensamstående		sammanboende		summa
	med barn	utan barn	med barn	utan barn	
privat	28	680	64	206	978
allmännytta	4	182	23	39	248
andel&bost.rätt	4	85	10	26	125
kooperativ	3	104	1	26	134
summa	39	1051	98	297	1485

HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNINGEN EFTER SANERINGEN UPPDELAT PÅ FASTIGHETS-
ÄGARKATEGORIER.

ägare	ensamstående		sammanboende		summa
	med barn	utan barn	med barn	utan barn	
privat	85	424	90	166	765
allmännytta	45	112	36	30	223
andel&bost.rätt	4	71	21	29	125
kooperativ	6	63	9	20	98
summa	140	670	156	245	1211

ÅLDERSFÖRDELNING: MANTALSSKRIVNA 1974.

stadsdel	ålder:							summa
	0-6	7-17	18-24	25-34	35-44	45-64	65-	
Södermalm	26	29	75	235	90	247	209	911
Östermalm	11	20	44	76	28	82	82	343
Vasastaden	23	15	61	138	40	99	142	518
Kungsholmen	8	16	24	59	24	83	101	315
Gamla stan	1	1	-	3	5	1	2	13
summa	69	81	204	511	187	512	536	2100

ÅLDERSFÖRDELNING: MANTALSSKRIVNA 1978.

stadsdel	ålder:							summa
	0-6	7-17	18-24	25-34	35-44	45-64	65-	
Södermalm	88	79	71	256	96	135	91	816
Östermalm	31	34	30	113	59	89	61	417
Vasastaden	39	32	35	162	55	84	65	472
Kungsholmen	33	18	24	95	39	65	36	310
Gamla stan	1	1	3	5	3	2	-	15
summa	192	164	163	631	252	375	253	2030

ÅLDERSFÖRDELNING FÖRE SANERINGEN UPPDELAT PÅ FASTIGHETS-ÄGARKATEGORIER.

ägare	ålder:							summa
	0-6	7-17	18-24	25-34	35-44	45-64	65-	
privat	45	59	138	328	128	358	346	1402
allmännyttta	18	12	34	108	35	82	60	349
andel&bost.r.	2	9	22	39	17	48	46	183
kooperativ	4	1	10	36	7	24	84	166
summa	69	81	204	511	187	512	536	2100

ÅLDERSFÖRDELNING EFTER SANERINGEN UPPDELAT PÅ FASTIGHETS-ÄGARKATEGORIER.

ägare	ålder:							summa
	0-6	7-17	18-24	25-34	35-44	45-64	65-	
privat	114	106	102	393	172	230	159	1276
allmännyttta	55	41	28	135	40	63	32	394
andel&bost.r.	12	11	17	67	29	49	26	211
kooperativ	11	6	16	36	11	33	36	149
summa	192	164	163	631	252	375	253	2030

DEN 1974 MANTALSSKRIVNA BEFOLKNINGENS FLYTTNINGAR STADSDELVIS.

ÅTERFLYTTARE OCH AVLIDNA REDOVISAS OCKSÅ.

flyttat till	flyttat från:					SUMMA
	SÖDER- MALM	ÖSTER- MALM	VASA- STADEN	KUNGS- HOLMEN	GAMLA STAN	
egen förs.	131	27	39	40	-	237
egen stadsd. exkl. förs.	117	22	34	22	-	195
innerstad exkl stadsd.	71	40	71	35	1	218
förort till Sthlm kommun	111	22	56	22	2	213
Sthlms län exkl. kommun	68	11	42	13	-	134
utanför länet	38	19	26	21	1	105
okänd adress	11	7	7	9	-	34
åter- flyttare	78	66	65	46	4	259
avlidna (hushåll)	41	9	26	14	-	90
summa	666	223	366	222	8	1485

DEN ÅR 1974 MANTALSSKRIVNA BEFOLKNINGENS FLYTTNINGAR SOCIAL-
GRUPPVIS. ÅTERFLYTTARE OCH AVLIDNA REDOVISAS OCKSÅ.

flyttat till	socialgrupp:			stud.	okända	summa
	1	2	3			
egen förs.	49	36	94	7	51	237
egen stadsd. exkl förs.	56	26	82	11	20	195
innerstad exkl stadsd.	51	38	67	13	49	218
förort till Sthlm kommun	43	32	98	11	29	213
Sthlms län exkl kommun	38	18	47	13	18	134
utanför länet	40	9	28	11	17	105
okänd adress	10	8	6	2	8	34
åter- flyttare	89	42	72	11	45	259
avlidna (hushåll)	7	5	37	-	41	90
summa	383	214	531	79	278	1485

DEN ÅR 1974 MANTALSSKRIVNA BEFOLKNINGENS FLYTTNINGAR EFTER
HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNING. ÅTERFLYTTARE OCH AVLIDNA REDOVISAS OCKSÅ.

flyttat till	ensamstående		sammanboende		summa
	med barn	utan barn	med barn	utan barn	
egen förs.	5	161	16	55	237
egen stadsd. exkl förs.	8	132	12	43	195
innerstad exkl stadsd.	3	165	10	40	218
förort till Sthlm kommun	3	159	17	34	213
Sthlms län exkl kommun	2	98	10	24	134
utanför länet	2	75	8	20	105
okänd adress	2	23	4	5	34
åter- flyttare	14	150	21	74	259
avlidna (hushåll)	-	88	-	2	90
summa	39	1051	98	297	1485

DEN ÅR 1974 MANTALSSKRIVNA BEFOLKNINGENS FLYTTNINGAR EFTER

ÅLDER. ÅTERFLYTTARE OCH AVLIDNA REDOVISAS OCKSÅ.

flyttat till	ålder:				summa
	0-17	18-44	45-64	65-	
egen förs.	26	114	75	128	343
egen stadsd. exkl förs.	16	99	102	66	283
innerstad exkl stadsd.	16	147	73	53	289
förort till Sthlm kommun	24	151	70	51	296
Sthlms län exkl kommun	12	120	43	10	185
utanför länet	12	106	15	15	148
okänd adress	8	31	6	9	54
åter- flyttare	36	129	115	130	410
avlidna	-	5	13	74	92
summa	150	902	512	536	2100

DE ÅR 1978 NYINFLYTTADES FLYTTNINGAR: SOCIALGRUPPVIS.

flyttat från	socialgrupp:			stud.	okända	summa
	1	2	3			
egen förs.	91	27	41	7	34	200
egen stadsd. exkl förs.	79	21	32	6	22	160
innerstad exkl stadsd.	104	29	34	12	35	214
förort till Sthlm kommun	59	44	19	7	29	158
Sthlms län exkl kommun	46	18	12	-	17	93
utanför länet	37	5	2	-	7	51
summa	416	144	140	32	144	876

DE ÅR 1978 NYINFLYTTADES FLYTTNINGAR: EFTER HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNING.

flyttat från	ensamstående		sammanboende		summa
	med barn	utan barn	med barn	utan barn	
egen förs.	33	91	36	40	200
egen stadsd. exkl förs.	25	77	21	37	160
innerstad exkl stadsd.	22	129	21	42	214
förort till Sthlm kommun	23	86	22	27	158
Sthlms län exkl kommun	13	44	21	15	93
utanför länet	6	28	6	11	51
summa	122	455	127	172	876

DE ÅR 1978 NYINELYTTADES FLYTTNINGAR: EFTER ÅLDER.

flyttat från	ålder				summa
	0-17	18-44	45-64	65-	
egen förs.	78	178	67	45	368
egen stadsd. exkl förs.	57	153	49	20	279
innerstad exkl stadsd.	57	210	46	26	339
förort till Sthlm kommun	58	155	59	2	274
Sthlms län exkl kommun	34	108	26	3	171
utanför länet	72	57	11	5	85
summa	296	861	258	101	1516

SAMBAND SOCIALGRUPP-ÅLDER HOS MANTALSSKRIVNA 1974. PROCENT.

ålder	socialgrupp:			stud	okända
	1	2	3		
0-17	11	6	6	8	4
18-44	48	47	31	92	42
45-64	23	26	34	-	9
65-	18	21	29	-	45
summa	100	100	100	100	100
N=	644	298	746	97	315

SAMBAND SOCIALGRUPP-HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNING HOS MANTALSSKRIVNA 1974. PROCENT.

hushålls- sammansätt.	socialgrupp:			stud.	okända
	1	2	3		
ensamstående med barn	3	4	2	4	3
ensamstående utan barn	55	69	70	83	92
sammanboende med barn	12	5	6	4	1
sammanboende utan barn	30	22	22	9	4
summa	100	100	100	100	100
N=	383	214	532	79	277

SAMBAND SOCIALGRUPP-ÅLDER HOS MANTALSSKRIVNA 1978. PROCENT.

ålder	socialgrupp:			stud.	okända
	1	2	3		
0-17	17	20	15	19	19
18-44	56	52	38	81	47
45-64	20	21	23	-	8
65-	7	7	24	-	26
summa	100	100	100	100	100
N=	998	333	356	59	284

SAMBAND SOCIALGRUPP-HUSHÅLLSSAMMANSÄTTNING HOS MANTALSSKRIVNA 1978. PROCENT.

hushålls- sammansätt.	socialgrupp:			stud.	okända
	1	2	3		
ensamstående med barn	8	22	10	13	12
ensamstående utan barn	47	50	57	60	79
sammanboende med barn	19	11	10	11	2
sammanboende utan barn	26	17	23	16	7
summa	100	100	100	100	100
N=	549	194	220	38	210

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 770910-5
från Statens råd för byggnadsforskning till Avd. för
regional planering, KTH, Stockholm**

R93: 1979

ISBN 91-540-3080-3

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6600993

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 35 kr exkl moms

**TEKNISKA HÖGSKOLAN I LUND
SEKTIONEN FÖR VÄG- OCH VATTEN
BIBLIOTEKET**